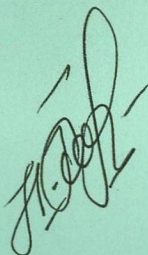

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КРАВЧУК НАТАЛІЯ ЯРОСЛАВІВНА

УДК 339.9:330.368

**ФІНАНСОВІ ДИСБАЛАНСИ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ
АСИМЕТРИЙ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Тернопіль – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Юрій Сергій Ілліч,
Тернопільський національний економічний університет
Міністерства освіти і науки України

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Лук'яненко Дмитро Григорович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри міжнародного менеджменту,
перший проректор з науково-педагогічної та наукової роботи

доктор економічних наук, професор
Філіпенко Антон Сергійович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерства освіти і науки України,
професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин

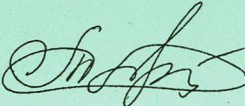
доктор економічних наук, професор
Якубовський Сергій Олексійович,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Міністерства освіти і науки України,
завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин

Захист відбудеться «11» вересня 2014 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.01 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11а, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46020, м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий «08» серпня 2014 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

 Т.О. Кізіма

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Фінансові дисбаланси, зважаючи на їх об'єктивний характер, стали невід'ємним атрибутом функціонування сучасної світової економіки. Глобальна криза 2007-2008 років, а надто її друга хвиля у форматі пролонгованого ефекту – світової економічної рецесії (2009-2013 рр.), актуалізували питання щодо з'ясування їхньої сутності, системних детермінант, гетерогенності форм прояву та асиметричних ефектів з урахуванням можливих векторів зміщення балансу сил у світовій економіці і геофінансовому просторі.

Незважаючи на оптимізм міжнародних експертів щодо посткризового глобального відновлення і передчасні заяви науковців з приводу «кінця епохи глобальних дисбалансів», останні залишаються одним із основних імперативів «стабільної нерівноваги» та формою прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку, активно змінюючи профіль геофінансового простору, засвідчуючи формування нового рівня структурних взаємозв'язків у масштабах світової економіки. Так, основними викликами для стабільного глобального розвитку залишаються макроекономічні і геополітичні ризики, зумовлені: борговими і фіскальними кризами у найбільших економіках світу, позбавлених економічної гнучкості, де бюджетна політика є нестійкою; глобальними фіскальними розривами і дисбалансами на фоні неповної зайнятості, високого безробіття серед молоді, майнового розшарування і глобальної проблеми старіння населення, що підриває довіру до урядів і позбавляє суспільство ключової опори для довгострокового стійкого розвитку; торговельними, енергетичними і валютними війнами, які провокують геополітичну конфронтацію і загальну дестабілізацію, ускладнюючи формування нового світового економічного порядку. З огляду на зазначене, формування майбутніх контурів геофінансового простору, як і становлення гравітаційних центрів світової фінансової полярності, значною мірою відбуватиметься в умовах невизначеності і під дією тих самих фундаментальних детермінант, які спровокували трансформацію глобальних фінансових дисбалансів у масштабні кризові явища. Зволікання з їх вирішенням посилює глобальну фінансову нестабільність, загострює дискурс щодо нового геофінансового порядку в умовах становлення епохи, яку дедалі частіше називають епохою нерівноважного глобального розвитку.

Окремі аспекти асиметрій і дисбалансів глобального розвитку досліджують відомі зарубіжні й українські вчені. Зокрема, проблематиці просторово-часових асиметрій глобального економічного розвитку присвячені праці С. Аміна, Х. Беррі, Р. Вейда, Б. Геслінга, Е. Гідденса, М. Гіллена, Д. Лук'яненка, Т. Морана, А. Поручника, М. Спенса, Я. Столярчук, Г. Файрбо, В. Чужикова.

Важливу роль у теоретичному осмисленні проблематики глобальних фінансових дисбалансів з позицій емпіричних і макроекономічних аспектів відіграють праці Б. Алгієрі, А. Апокіна, А. Бельке, Б. Бернанке, А. Бліндера, Т. Брека, А. Варнока, П. Гарбера, Й. Гоххале, Г. Деббелла, М. Дулі, С. Едвардса, Б. Ейченгріна, Х. Іто, К. Керролла, К. Кінтанар, П. Кова, В. Козьока, Л. Комарика, З. Комаркової, Л. Котлікоффа, М. Ксафи, Е. Легга, М. Мелескі, М. Обстфельда, М. Пісані, А. Рибуччі, Д. Робінсона, К. Рогоффа, Д. Сабелха-

уса, Л. Саммерса, Ч. Стейнделя, І. Феліпе, К. Фреунд, В. Шевчука. Дослідженню фінансових дисбалансів у вимірах глобальної фінансової нестабільності, валютної волатильності й кризових явищ присвячені праці Р. Алібера, Л. Абалкіна, А. Анікіна, О. Барановського, К. Борю, І. Бураковського, Г. Галаті, А. Герца, В. Данілова-Данільяна, П. Дісіяґат, О. Дзюблюка, М. Ель-Еріана, Ч. Кіндлеберґера, А. Крисоватого, П. Кругмана, Дж. Купера, В. Мазуренка, Х. Мінскі, О. Плотнікова, Г. Рапопорта, О. Сніжко, О. Сохашької, Д. Фолькерґс-Ландау, С. Юрія, С. Якубовського та інших. Питанням відновлення фінансової стійкості, формування глобальної фінансової архітектури і нового світового економічного порядку присвячені праці О. Бланшара, А. Грінспена, З. Луцишин, Ж. Мілєсі-Ферретті, С. Науменкової, Є. Савельєва, Дж. Сороса, Дж. Стіґліца, Б. Хейфеца, О. Шарова, І. Шкодіної та інших.

Останнім часом глибинні причини глобальних фінансових дисбалансів дедалі частіше порушують вчені на рівні фундаментальних досліджень, зокрема: цивілізаційних вимірів економіки постмодерну – В. Базилевич, В. Ільїн, Ю. Пахомов, А. Філіпенко, М. Чешков, Ю. Яковець; у концепціях постіндустріального глобалізму і фінансового капіталізму – О. Білорус, А. Гальчинський, В. Іноземцев; у контексті трансформації соціальних конструктивів простору – М. Аглієтта, Е. Гідденс, Н. Зарубіна, М. Кастельс; в теорії геофінансів – Е. Кочетов, Ю. Осіпов і в аспектах нової монетарної культури – З. Бауман, Д. Белл, П. Бурдє, Дж. Розенау, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма, І. Єфременко.

Визнаючи вагомий внесок науковців у розвиток економічних досліджень з окресленої проблематики, доводиться констатувати, що фінансові дисбаланси, як іманентна ознака функціонування сучасної світової економіки і одна з форм прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку, залишаються малодослідженим напрямом сучасної економічної науки. Значимість дослідження концептуально-методологічних засад і прагматичних аспектів процесів генерування, прояву і регулювання фінансових дисбалансів підтверджується не лише логікою еволюції світової економіки, а й формуванням нової філософії нерівноважного глобального розвитку. Відтак, з огляду на зазначене, в основу дисертаційної роботи покладено гіпотезу, яка передбачає дослідження фінансових дисбалансів як об'єктивно існуючого явища сучасної світової економіки і форми прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку. Окреслена гіпотеза визначила композиційну структуру роботи, що вкладається у таку методологічну конструкцію: «асиметрії глобального розвитку як ядро нерівноважного розвитку – фінансові дисбаланси як форма прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку – модифікована симетрія /асиметрія/ як наслідок впливу глобальних фінансових дисбалансів та їх ефектів – адаптивні моделі дисипативної рівноваги геофінансового простору в умовах асиметрій і дисбалансів глобального розвитку».

Актуальність і вагомість зазначених проблем, необхідність їхнього вирішення зумовили вибір теми дисертаційної роботи й окреслили коло питань, які у ній розглянуто.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою держбюджетних фундаментальних досліджень Тернопільського національного економічного університету з таких тем: «Концептуальні засади розвитку бюджетного процесу в умовах демократичних та економічних перетворень» (державний

реєстраційний номер 0109U000048); «Теоретико-методологічні основи і практичні підходи формування нового світового економічного порядку та забезпечення національних інтересів України» (державний реєстраційний номер 0111U001038); «Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України в умовах глобальних структурних зрушень» (державний реєстраційний номер 0112U000077) та «Новітня конфігурація світової фінансової архітектури в умовах забезпечення сталого розвитку» (державний реєстраційний номер 0114U000566); а також науково-дослідних робіт: «Міжнародні фінанси в XXI столітті: глобальна парадигма та домінанти розвитку» (державний реєстраційний номер 0109U000043) кафедри міжнародних фінансів; «Цивілізаційні виміри глобальних трансформацій і геоекономічні пріоритети України» (державний реєстраційний номер 0114U001079) кафедри міжнародних фінансів та глобальної економіки ім. С. І. Юрія, у межах яких автором обгрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження фінансових дисбалансів як форми прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку, узагальнено системні детермінанти накопичення фінансових дисбалансів в економічній системі України і окреслено концептуальні засади її адаптації до умов нерівноважного геофінансового простору.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних і методологічних засад виявлення системних детермінант глобальних фінансових дисбалансів як форми прояву просторово-часових асиметрій, обгрунтування на цій основі концепції реконфігурації геофінансового простору і стратегії адаптації економіки України до умов нерівноважного глобального розвитку.

Реалізація поставленої мети зумовила виконання таких *завдань*:

- обгрунтувати імперативи нерівноважного глобального розвитку для виявлення парадигмальних зрушень у методології економічних досліджень і виокремлення фундаментальних детермінант модифікації асиметрій і дисбалансів у світовій економіці;
- ідентифікувати економічну сутність асиметрій і дисбалансів як форм прояву нерівноважного глобального розвитку для обгрунтування їх функціональної детермінованості;
- розкрити економічну природу глобальних фінансових дисбалансів для виявлення їх ролі у розвитку світової економіки;
- сформуванати загальнометодологічні засади аналізу системних детермінант асиметрій і дисбалансів як об'єктивно існуючих та іманентно властивих світовій економіці явищ;
- запропонувати методологічний інструментарій емпіричної перевірки гіпотези асиметричності глобального розвитку для окреслення новітніх тенденцій структурного зміщення балансу сил у світовій економіці і виявлення причин генерації фінансових дисбалансів;
- узагальнити системні детермінанти глобальних фінансових дисбалансів для обгрунтування гетерогенності форм їх прояву;
- виокремити особливості структурного нагромадження диспропорцій у світовій валютній системі для виявлення їх впливу на глобальні платіжні дисбаланси;

- проаналізувати системні детермінанти глобальних фіскальних розривів і дисбалансів для виокремлення їх інституційних і дистрибутивних ефектів у геофінансовому просторі;

- розкрити просторові, функціональні, інституційні та геополітичні ефекти дисбалансу у співвідношенні «заощадження – інвестиції» для виявлення новітніх тенденцій світової торгової економіки;

- проаналізувати асиметричні ефекти глобальних фінансових дисбалансів для узагальнення системних вимірів реконфігурації геофінансового простору за умов нерівноважного розвитку;

- ідентифікувати стратегічні вектори фінансової реструктуризації у функціональному, просторовому і часовому вимірах;

- окреслити стратегічні вектори реформування світової валютної системи для вибору інваріантів глобальної фінансової стабільності;

- обґрунтувати концепцію інституційної реструктуризації геофінансового простору в аспектах його адаптації до асиметрій і дисбалансів глобального розвитку;

- узагальнити системні детермінанти накопичення фінансових дисбалансів в економічній системі України для виявлення їх асиметричних ефектів і вироблення концепції адаптації економіки України до умов нерівноважного геофінансового простору.

Об'єктом дослідження є процеси генерації, прояву і регулювання фінансових дисбалансів у світовій економіці.

Предметом дослідження є теоретичні й методологічні засади ідентифікації системних детермінант і форм прояву фінансових дисбалансів світової економіки в умовах просторово-часових асиметрій глобального розвитку.

Методологія та методи дослідження. Методологія і методика дослідження базуються на діалектичному і системному підходах, відповідно до яких фінансові дисбаланси світової економіки й асиметрії глобального розвитку розглядаються у нерозривному зв'язку і причинно-наслідковій зумовленості. Для вирішення дослідницьких проблем використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні методи наукового дослідження, зокрема: метод сходження від абстрактного до конкретного, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, узагальнення і аналогії – для наукового обґрунтування понятійно-категоріального апарату (пп. 1.1, 1.2, 1.3, 2.1); гіпотетико-дедуктивний метод і метод компаративістики – для формулювання гіпотез і перевірки їх за допомогою фактів (пп. 2.1, 2.2); методи кластерного, структурного і факторного аналізу – для групування країн в однорідні групи з подальшим виявленням асиметричності структурно-функціональних залежностей між ними на основі аналізу структурних й інституційних факторів їх соціально-економічного розвитку (пп. 2.2, 2.3, 5.1); історичний метод у поєднанні з методами емпіричних досліджень і системним підходом – для виявлення системних детермінант глобальних фінансових дисбалансів та емпіричного підтвердження гетерогенності форм їх прояву в історичній ретроспективі (розділ 3, пп. 5.2), а також концептуально-логічний аналіз – для узагальнення симетрично-асиметричних ефектів глобальних фінансових дисбалансів (пп. 4.1); методи формалізації та футурології – для аргументації причин гетерогенізації

світової економіки, окреслення стратегічних векторів фінансової реструктуризації й концептуалізації нової моделі геофінансового простору (пп. 4.2, 4.3, 4.4, 5.3). Для систематизації, групування, логічної й аналітичної обробки наукової інформації використано традиційні прийоми і методи: дескриптивно-вербальний, табличний і графічний.

Наукова новизна одержаних результатів. У дисертації поглиблено теоретичні й методологічні засади виявлення системних детермінант глобальних фінансових дисбалансів як форми прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку, що дозволило обґрунтувати концепцію реконфігурації геофінансового простору і запропонувати стратегічні вектори адаптації економіки України до умов нерівноважного геофінансового простору. У процесі дослідження одержано такі наукові результати, які містять наукову новизну й характеризують особистий внесок автора у розробку означених проблем:

вперше:

- обґрунтовано й емпірично доведено гіпотезу, що явище фінансових дисбалансів є об'єктивною реальністю функціонування світової економіки, обумовлене просторово-часовими асиметріями глобального розвитку, що дозволило: простежити модифікацію економічної природи й змістовного наповнення асиметрій і дисбалансів глобального розвитку, їх функціональну детермінованість у теоретичних концептах нерівноважного розвитку, де вони розглядаються як когерентні явища й одночасно як стимулюючий і стримуючий чинник процесу глобалізації; аргументувати об'єктивну природу глобальних фінансових дисбалансів як одиничного і перманентно повторюваного явища у діалектичній тріаді залежностей: «рівновага – дисбаланси – криза», розкриваючи особливості генерування системних детермінант фінансових дисбалансів через дію законів діалектики; узагальнити сутнісні характеристики глобальних фінансових дисбалансів не лише з позицій макроекономічного підходу, але й геопросторового;

- ідентифіковано просторово-часові асиметрії як фундаментальну детермінанту нерівноважного глобального розвитку, що має багаторівневу структуру, зокрема: органічну первинну асиметрію; асиметричні шоки і флуктуації; асиметричні ефекти; модифіковану асиметрію вищого порядку, які в сукупності стають причинами загострення внутрішніх протиріч і дисбалансів світової економіки, відображаючи глибинні аспекти нелінійності глобального розвитку, в масштабах якого світова економіка еволюціонує по спіралі (за висхідною і низхідною траєкторіями), на кожному витку якої вона проходить чотири зони розвитку дисипативних систем: найближчу зону прогресивного розвитку; актуальну зону прогресивного розвитку; найближчу зону регресивного розвитку; актуальну зону регресивного розвитку;

- сформульовано основні теоретичні положення авторської концепції ідентифікації системних детермінант глобальних фінансових дисбалансів, що дозволило: обґрунтувати економічну природу глобальних фінансових дисбалансів у діалектичному взаємозв'язку філософських категорій – «сутність» і «явище», «зміст» і «форма», цим самим розкрити їх теоретичні засади у поєднанні з емпіричними формами прояву, досягнути єдності теорії і практики в їхньому дослідженні; запропонувати класифікацію фінансових дисбалансів за такими ознаками, як середовище виникнення; причини і фактори ге-

нерування; глибина і тривалість; синхронізація у просторі і часі; сфери поширення та ефекти, що дало змогу виявити їхню гетерогенну природу; виокремити й обґрунтувати три покоління моделей глобальних фінансових дисбалансів, аргументувати, що глобальні фінансові дисбаланси третього покоління мають глибинну обумовленість, а їх хронічний характер зумовлений як фундаментальними причинами структурного і циклічного характеру, так і дією чинників, що продукуються у функціональних площинах геофінансового простору;

– запропоновано використання концепції «адаптаційного синдрому Сельє» в економічній практиці, на основі чого обґрунтовано принципи побудови концептуальної моделі адаптації економіки України до асиметрій і дисбалансів глобального розвитку, яка органічно поєднує три основні складові – стратегію, політику і тактику на кожній з його стадій – миттєвої корекції, резистентності, виснаження і реструктуризації, що спрямовані на згладжування ефекту гістерезису та забезпечення макроекономічної стабільності, подолання структурної деформованості економіки, її відсталості й залежного розвитку, забезпечення економічного зростання на новітній інформаційно-технологічній основі, подолання інституційної кризи та «інституційних провалів»;

удосконалено:

– методологічні засади дослідження нерівноваги, як імперативу глобального розвитку, обґрунтуванням обумовленості її такими вихідними концептами, коли глобальний розвиток: підпорядковується імовірнісній логіці, у якій поняття складності, випадковості і невизначеності відіграють ключову роль; не відповідає спрощеним, уніфікованим лінійним моделям та принципам рівноваги, раціональності і функціональної детермінованості; реалізує свій конструктивний потенціал через механізми бифуркації і хаосу, що віддзеркалюють системну нестійкість світової економіки та непередбачуваність траєкторії її майбутнього розвитку. Означені концептуальні визначення формують загальнометодологічні підвалини аналізу глобального розвитку в контексті нової дослідницької програми – парадигми синергетики;

– категорійно-понятійний апарат дослідження системних детермінант фінансових дисбалансів як форми прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку; зокрема, обґрунтовано необхідність доповнення базових категорій такими неологічними поняттями, як «дисипативна рівновага», «дисиметричність гео економічного простору», «гравітаційні центри глобальної фінансової полярності», «фіскальні розриви», «економіка симулякрів», «адаптаційний синдром», які поглиблюють логічні зв'язки між явищами і процесами у конструктах нерівноважного розвитку і, водночас, формують понятійний і методологічний апарат нового напрямку досліджень у сфері світової економіки і міжнародних економічних відносин – глобальної фінансової економіки;

– методологічний інструментарій емпіричної перевірки гіпотези асиметричності глобального розвитку, зокрема запропоновано метод кластеризації за допомогою лінгвістичних змінних, що дозволило: виявити парадокс дисиметричності гео економічного простору, інтеграційні і глобалізаційні взаємозв'язки у якому вкладаються у концепт «концентричних кіл Аполлонія»; побудувати геостратегічну матрицю дисиметричності

геоекономічного простору і на основі емпіричного аналізу структурно-функціональних взаємозв'язків виявити системні детермінанти поглиблення глобальних фінансових дисбалансів; аргументувати ідею багатополюсного геоекономічного простору з «непостійною геометрією» і становлення світової економіки з хиткою рівновагою, дисипативними центрами якої є старі і нові гравітаційні центри;

– концепцію інституційної реструктуризації геофінансового простору з метою його адаптації до умов нерівноважного глобального розвитку, яка передбачає гармонізацію інституційних засад, механізмів та інструментів глобального регуляторного поля геофінансового простору, розширення його периметру з урахуванням ієрархічних рівнів (наднаціональний, регіональний, макро- і мікрорівень) та функціональних площин генерування глобальних фінансових дисбалансів; формування інституційного забезпечення регіональної інтеграції фінансових систем країн світу й антикризових своп-механізмів відновлення міжнародної ліквідності у геофінансовому просторі, що дозволить перейти до багаторівневої і мультиполярної системи глобального фінансового регулювання;

набули подальшого розвитку:

– структурування системних детермінант накопичення глобальних платіжних дисбалансів, серед яких виокремлено: валютно-цінові диспаритети в умовах нееквівалентності зовнішньої торгівлі; асиметричний вплив екзогенних шоків і відсутність тісної кореляції між стабілізуючим ефектом політики вільного плавання та абсорбцією зовнішніх шоків; стійкі диспропорції у структурі золотовалютних резервів, які породжують проблеми із міжнародною валютною ліквідністю. Це дало можливість довести, що глобальні платіжні дисбаланси – часткові явища, за якими стоять проблеми фундаментального характеру, серед яких посилення внутрішніх протиріч світової валютної системи з часів золотого стандарту;

– методологічні засади дослідження глобальних фіскальних розривів, зокрема запропоновано розглядати їх як вартісний вимір дискретного грошового потоку у формі кон'юнктурного фіскального доходу чи кон'юнктурних фіскальних втрат, що виникає як реакція на раптову зміну ринкових тенденцій і значні коливання економічних показників в умовах невизначеності. Це дасть можливість врахувати їх вартісну оцінку у часі та взаємозв'язок між фіскальними змінними і відповідними показниками макроекономічної динаміки;

– теоретичні концепти формування світової боргової економіки на основі генеративного підходу, що дало можливість простежити її трансформацію у контексті основних фаз циклу світового руху капіталів, у рамках якого зовнішня заборгованість еволюціонувала від національної проблеми країн-боржників (1815 – 1913 рр.) до посилення кредитної взаємозалежності країн (1914 – 1960-ті рр.) на регіональному рівні, яка через механізм функціонування ринку євродоларів і єврокредитів (середина 1960-х – 1990-ті рр.) переросла (з середини 1990-х рр.) у світову боргову економіку – дефіцитну за внутрішніми інвестиціями та поточними платежами, що продукує хронічні глобальні дисбаланси, масштабні валютно-боргові кризи і серійні дефолти; при цьому доведено, що основні важелі накопичення глобальних фінансових дисбалансів в умовах світової боргової економіки сконцен-

тровані у геополітиці провідних країн світу, фінансові активи яких не забезпечують абсолютної надійності у ситуації ризику;

– структурування соціально-економічних наслідків та інституційно-політичних ефектів асиметрій і дисбалансів глобального розвитку не лише з позицій порушення кількісних і вартісних пропорцій, а й з урахуванням неоднорідності соціокультурного середовища функціонування світової економіки, що в сукупності обумовлюють посилення її гетерогенізації в умовах руйнації вертикально-ієрархічних і лінійно-детермінованих систем. Це дало можливість обґрунтувати необхідність фінансової реструктуризації у функціональному, просторовому та часовому вимірах і запропонувати стратегічні вектори реконфігурації геофінансового простору на засадах подвійної логіки – «фінансового регіоналізму» і «трансформованого мультилатералізму».

Практичне значення одержаних результатів. Результати проведеного дослідження можуть бути використані при визначенні стратегічних пріоритетів державної політики України в частині адаптації національної економіки до шоків і ризиків глобальних фінансових дисбалансів.

Викладені у дисертації аналітичні положення й рекомендації, які мають прикладний характер, використано при підготовці «Послання Президента України до Верховної Ради України» (2013 р.) та доповіді «Тенденції формування зовнішніх платіжних дисбалансів: глобальні чинники та ризики для України» (довідка № 293/909 від 03.09.2013р.). Наукові розробки й практичні пропозиції отримали схвальну оцінку й використані Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції (довідка № 04-19/16-412 від 03.07.2013р.); Юридичним департаментом Національного банку України (довідка № 18-208/4364 від 24.07.2013р.); Дипломатичною академією України при Міністерстві закордонних справ України (довідка № 542/2013 від 07.10.2013 р.); фінансовою компанією «Ойкокредит Україна» (довідка № 16-08-13/54 від 16.08.2013 р.); а також відображені в Аналітичній записці Дванадцятій міжнародній науковій конференції «Проблеми економічної інтеграції України до Європейського Союзу: світові економічні кризи і Україна», яка направлена українським міністерствам і відомствам, представництвам Європейського Союзу в Україні, Комісії Європейського Союзу (Брюссель) для практичного застосування (довідка № 126-06/1325 від 24.09.2007 р.). Результати науково-дослідної роботи за темою дисертації впроваджені у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-06/2993 від 27.12.2013 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою роботою, у якій викладено авторський підхід до формування теоретичних, методологічних і прикладних аспектів виявлення системних детермінант глобальних фінансових дисбалансів у нерозривному зв'язку і причинно-наслідковій зумовленості з асиметріями глобального розвитку. Теоретичні узагальнення, аналітичні розробки, висновки і пропозиції, які виносяться на захист, отримані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційної роботи апробовані у методичних розробках, аналітичних записках, викладені в монографіях, підручниках, статтях та впроваджені у навчальний процес. Основні теоретичні узагальнення, наукові

розробки й аналітичні результати дослідження доповідалися на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, зокрема: «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (м. Донецьк, 2003); «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: міжнародний рух капіталу» (м. Ялта-Форос, 2004); «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період» (м. Тернопіль, 2006, 2007, 2009); «Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки» (м. Тернопіль, 2007, 2008, 2011); «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: світові економічні кризи і Україна» (м. Анталія (Туреччина), 2007); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2008-2013); «Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: становлення і розвиток українського ринку цінних паперів та його інтеграція до світового» (м. Анталія (Туреччина), 2008); «Світова економічна кон'юнктура та міжнародна мобільність факторів виробництва» (м. Тернопіль, 2010); «Посткризова глобальна економіка: відновлення рівноваги» (м. Київ, 2011); «Аналіз сучасних економічних процесів та інформаційні технології» (м. Дніпропетровськ, 2011); «Актуальні питання сучасної економічної науки та міжнародних відносин» (м. Дніпропетровськ, 2011); «Проблеми формування нової економіки XXI століття: виклики глобалізації та зміни парадигми економічного розвитку» (м. Київ, 2011); «Наука на пострадянському просторі: історія, перспективи і сучасність» (м. Донецьк, 2013); «Економічна стратегія розвитку суб'єктів макро- і мікросередовища в умовах ринкової економіки» (м. Москва (Росія), 2013); «Економічні дослідження XXI століття: теоретичні і практичні аспекти наукового розвитку» (м. Санкт-Петербург (Росія), 2013); «Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації» (м. Київ, 2013).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 65 наукових праць, у т.ч.: одноосібна монографія (63,7 д.а.), 2 колективні монографії (особисто авторів належить 3,2 д.а.), 2 колективних підручники (авторів належить 27 д.а.), навчальний посібник (авторів належить 5,5 д.а.), 35 наукових статей, з них 26 – у наукових фахових виданнях України обсягом 17,7 д.а., 4 статті – у наукових періодичних виданнях інших держав обсягом 4,25 д.а., 24 праці апробаційного характеру обсягом 4,25 д.а.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 401 сторінці, що містить 38 таблиць, 76 рисунків (з них 11 таблиць і 15 рисунків займають 28 окремих сторінок). Список використаних джерел налічує 506 найменувань на 47 сторінках. Робота містить 17 додатків на 90 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретична концептуалізація асиметрій і дисбалансів глобального розвитку» науково обґрунтовано економічну природу нерівноваги як імперативу глобального розвитку; розкрито сутність асиметрій і дисбалансів як форм прояву нерівноважного глобального розвитку; запропоновано авторський підхід щодо концептуальної ідентифікації глобальних фінансових дисбалансів (рис. 1).

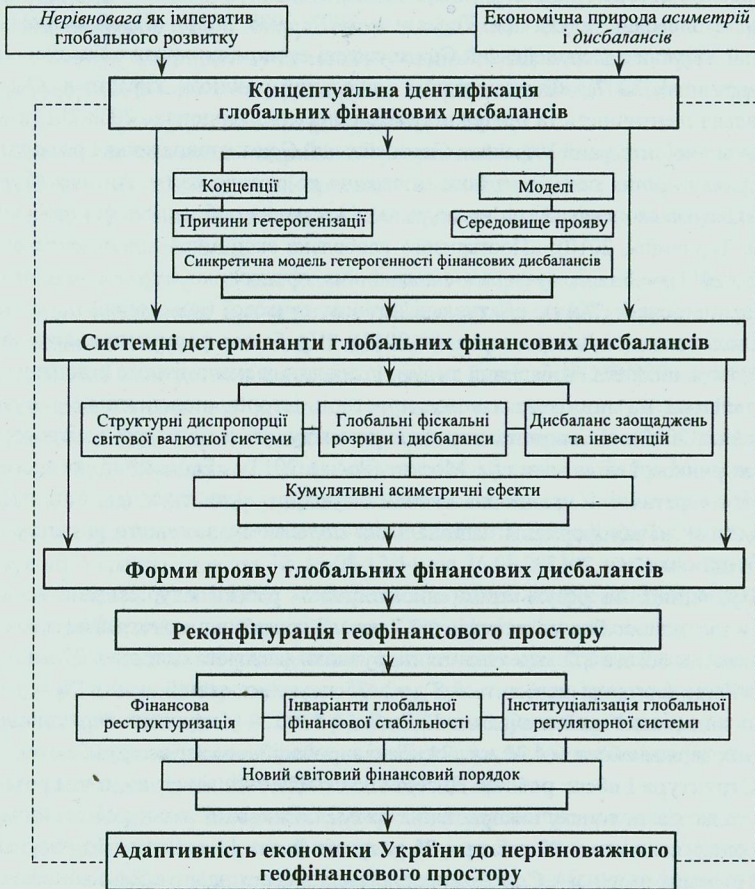

Рис. 1. Структурно-логічна схема концептуальної ідентифікації глобальних фінансових дисбалансів

У процесі наукового обґрунтування економічної природи нерівноваги, як імперативу глобального розвитку, застосовано методологічний прийом конкуруючих «дослідницьких програм» І. Лакатоша, на основі чого виявлено парадигмальні зрушення у методології

економічних досліджень. Показано, що у рамках парадигми детермінізму «жорстким ядром» ортодоксальної дослідницької програми залишалися три взаємозалежні принципи – причинність, матеріально детермінований раціоналізм і рівновага, а «захисним поясом жорсткого ядра» – базові теорії та моделі економічної рівноваги неокласичного напрямку, моделі загальної макроекономічної рівноваги для закритої економіки кейнсіансько-неокласичного синтезу, моделі загальної рівноваги для відкритої економіки. Однак глобальний розвиток на рубежі тисячоліть довів крихкість глобальної рівноваги і продемонстрував, наскільки швидко вона може бути зруйнована. Глибина і масштабність цих процесів уже досягли критичної межі, визначаючи нове «жорстке ядро» альтернативної дослідницької програми – нерівновагу як імператив глобального розвитку. У дисертації аргументовано, що для інтерпретації теоретичних концептів нерівноважного глобального розвитку перспективним є використання принципів синергетики, як загальнометодологічних підвалів дослідження самоорганізації складних і нерівноважних систем.

Наголошено на принциповій новаті синергетичного підходу, яка в економічних дослідженнях полягає у трактуванні нерівноваги як об'єктивно існуючого явища і джерела розвитку економічної системи, коли нерівновага розглядається як домінантне начало суспільно-економічних трансформацій. Такий підхід вносить принципові корективи у розуміння імперативів і форм прояву нерівноважного розвитку геоекономічного простору, який підпорядковується логіці складних дисипативних систем, що характеризуються поліструктурністю й асиметричністю. Відстежено, що за таких умов внутрішньо системні механізми самовідновлення рівноваги світової економіки і збереження її стійкості до різного роду збурень, асиметричних шоків і флуктуацій помітно ускладнюються. При цьому деформується рефлексивна функція світової економіки до відновлення рівноваги, а сама вона вирізняється експоненціальною тенденцією до загострення кризових явищ і поліваріантністю самоорганізаційних процесів у так званому «режимі із загостренням».

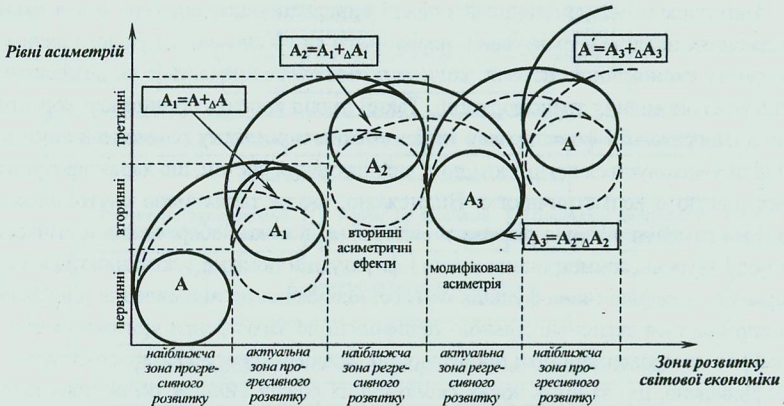
Доведено, що за умов нових економічних реалій виникає об'єктивна необхідність зміни традиційного виключно негативного ставлення до асиметрій і дисбалансів, як форм прояву нерівноважного глобального розвитку. При цьому наголошено, що згідно з усталеними традиціями парадигми детермінізму ці явища в ортодоксальній економічній науці розглядаються переважно у філософській єдності модальних категорій: «симетрія – асиметрія», «рівновага – нерівновага», «баланс – дисбаланс», які мають реципронний характер та причинно-наслідкову зумовленість. У результаті вивчення та систематизації наукових досліджень з окресленої проблематики встановлено, що в економічній науці превалює визначення категорії «асиметрія» на основі узагальнення протилежних для «симетрії» ознак. У контексті глобального розвитку це означає об'єктивно існуючі і внутрішньо притаманні геопростору перманентні порушення пропорцій глобально-центричної економічної системи, які проявляються у вартісно-кількісних, просторово-часових і соціокультурних вимірах, що виступають детермінантами асинхронної коеволюції країн, регіонів і локальних цивілізацій (латеральна асиметрія); порушення структурних пропорцій економічного розвитку (структурна асиметрія) і функціонально-ієрархічної рівноваги геопростору (функціональна асиметрія); посилення асинхронності й поліва-

ріантності протікання глобальних процесів у просторі і часі (динамічна асиметрія).

Натомість дослідження асиметрії і дисбалансів у теоретичних концептах парадигми синергетики дало можливість науково обґрунтувати, що це когерентні поняття, які в сукупності вписуються у сучасну концепцію нерівноважного глобального розвитку, в якій симетрія і рівновага – окремі випадки нерівноваги. Водночас доведено, що у парадигмі синергетики поняття «асиметрія» є більш природним і ємним.

Запропоновано асиметрію розглядати як форму прояву нерівноважного розвитку, що має таку багаторівневу структуру: 1) органічна первинна асиметрія (ядро нерівноважного розвитку); 2) асиметричні шоки і флуктуації (первинні ефекти); 3) асиметричні вторинні ефекти; 4) модифікована асиметрія вищого порядку – так звані третинні ефекти, що стають формами прояву незрілості системи та детермінантами її дисипативності і сумативності. У своїй сукупності ці дефініції є багатовимірною системою відображення глибинних аспектів нелінійності й нерівноважності глобального розвитку (рис. 2).

Рис. 2. Графічна інтерпретація нерівноважного розвитку світової економіки під впливом асиметрій і дисбалансів

Примітка. ΔA , ΔA_3 – асиметричні шоки і флуктуації; ΔA_1 – асиметричні вторинні ефекти, ΔA_2 – асиметричні третинні ефекти вищого порядку.

Дослідження процесів генерування асиметрій і дисбалансів підтверджує їх перманентний характер – у геоекономічному просторі виникають нові асиметрії, накопичуються надмірні кількісні і вартісні диспропорції, формою прояву яких є структурні і циклічні дисбаланси, які стають детермінантами глобальної нерівноваги, в результаті нашарування яких світова економіка виходить за звичні межі і «дрейфує» у зону хаосу. Наголошено, що за умов нестачі компенсаторних заходів на глобальному рівні це стає причиною наростаючих збурень, які динамічно посилюються і дедалі частіше завершуються тривалими структурними і системними кризами глобального масштабу.

У дисертації розкрито економічну природу глобальних фінансових дисбалансів як інтегрованого поняття, яке композиційно конструється через систему взаємодоповнюючих категорій «дисбаланси» – «фінансові дисбаланси» – «глобальні дисбаланси».

Спираючись на теоретичні концепти теорії економічної рівноваги і закони діалектики, апелюючи до метафізичного закону стиснення історичного часу у поєднанні з основними ознаками фінансів, сформульовано теоретико-методологічну конструкцію поняття «глобальні фінансові дисбаланси»; обґрунтовано їх економічну природу через технології категоріальної діалектики «сутність» і «явище», «зміст» і «форма». Це дало можливість розкрити теоретичні засади глобальних фінансових дисбалансів у поєднанні з емпіричними формами прояву, відійти від звуженого макроекономічного підходу і запропонувати геопросторовий підхід їх концептуальної ідентифікації, відповідно до якого глобальні фінансові дисбаланси розглядаються як: форма прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку і загострення фінансових протиріч між суб'єктами геопростору; результат порушення пропорцій глобального розвитку і накопичення системних ризиків у світовій економіці; причина порушення стійкості і стабільності світової економіки та передумова і причина кризових явищ у світовій економіці; критерій виміру національної і міжнародної економічної безпеки. Спираючись на основні сутнісні характеристики глобальних фінансових дисбалансів та з огляду на ієрархічно структурований дефініційний ряд цього інтегрованого поняття, у дисертації запропоновано класифікацію глобальних фінансових дисбалансів, виокремлено їх основні види та форми прояву, що дозволило аргументувати їхню гетерогенну природу.

У другому розділі «**Методологія дослідження процесу генерації глобальних фінансових дисбалансів**», застосовуючи історично-еволюційний і системно-синергетичний підходи з елементами кластерного аналізу і новітньої компаративістики, окреслено засади методології дослідження асиметрій і дисбалансів глобального розвитку, обґрунтовано загальнометодологічні підвалини їхньої функціональної детермінованості.

Аргументовано, що загальнометодологічні підвалини дослідження асиметрій і дисбалансів глобального розвитку на сучасному етапі визначає логіка міжсистемних трансформацій, у результаті яких становлення глобального суспільства відбувається на фоні прогресуючої диференціації і ускладнення структурних компонентів світової економіки, її гетерогенізації і самоорганізації. Виходячи з методологічного статусу асиметрії як багатовимірної системи відображення нерівноважного розвитку у просторі і часі та враховуючи основні підходи до розуміння динаміки соціально-економічних систем у їх історичній протяжності, ретроспективі та перспективі, у дисертації систематизовано основні концепції глобального розвитку й ідентифіковано три рівні асиметрій у дев'яти «функціональних зонах» глобального простору, що характеризують: 1) асиметрії у розподілі первинних ресурсів; 2) асиметрії у технологічному, економічному, фінансовому розвитку; 3) диференціацію країн за рівнем геополітичного впливу з урахуванням їх соціокультурних та інституційних відмінностей.

Для аналізу структурно-функціональних залежностей між країнами (214 країн) їх згруповано в однорідні групи – кластери – на основі значень показників економічного розвитку. Запропоновано новий метод кластеризації на основі лінгвістичних змінних, що передбачає стохастичне утворення наперед заданої кількості кластерів із рівномірним розподілом країн, у межах яких виконуються наперед задані умови кількісного обмеження.

По кожному показнику побудовано лінгвістичну змінну, яка дозволила розподілити його значення на задану кількість інтервалів, кожен з яких містить частки значень генеральної сукупності, які утворюють арифметичну прогресію $\{D_j\}_{j=1}^N$. При цьому найбільшим значенням показників відповідають інтервали із найменшою кількістю значень. На основі часток D_j , що належать підінтервалам значень генеральної сукупності, визначено межові та середні значення функції розподілу:

$$M_{N+1-i} = 1 - \sum_{j=1}^i D_j, \quad i = \overline{1, N} \quad (1)$$

$$C_i = \begin{cases} M_i, & i = 1, i = N \\ \frac{M_{i-1} + M_i}{2}, & i = 2, N-1, \end{cases} \quad (2)$$

Застосовуючи обернену функцію F^{-1} розподілу генеральної сукупності значень показників, визначено межові m_i та найхарактерніші точки c_i інтервалів за їх кількісними відповідниками M_i та C_i :

$$m_i = F^{-1}(M_i), \quad (3)$$

$$c_i = F^{-1}(C_i). \quad (4)$$

В якості функції розподілу генеральної сукупності вибрано гамма-розподіл, або його логарифм. Параметри розподілів оцінено на основі експериментальних даних, а їх значимість перевірено за критерієм Колмогорова-Смирнова.

Відтак побудовано функцію належності i -го лінгвістичного терму:

$$\mu_i(z) = \begin{cases} 1 - \frac{c_i - z}{2(c_i - m_i)} & 2m_i - c_i \leq z \leq c_i, \\ 1 - \frac{z - c_i}{2(m_i + 1 - c_i)} & c_i \leq z \leq 2m_i + 1 - c_i, \\ 0 & z < 2m_i - c_i, z > 2m_{i+1} - c_i. \end{cases} \quad (5)$$

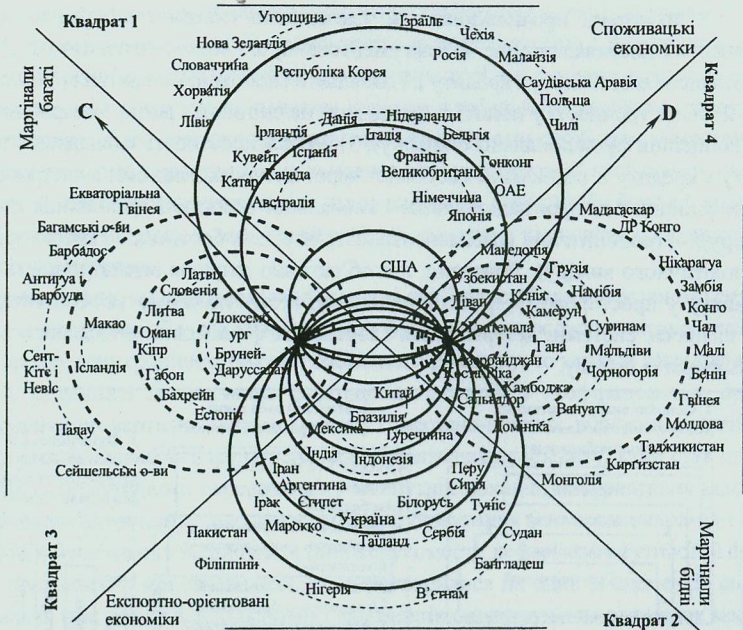
Якщо значення i -го терму для деякого значення нормованого показника z_i перевищує 0.5, то це значення віднесено до i -го інтервалу. У практично важливому випадку двох показників отримано правило:

$$(\mu_i(z_1) > 0.5) \wedge (\mu_j(z_2) > 0.5) \Rightarrow O(z_1, z_2) \in K_{ij}, \quad (6)$$

згідно з яким об'єкт O зі значеннями показників z_1, z_2 належить до кластеру K_{ij} .

У результаті проведених розрахунків і первинної кластеризації встановлено парадокс дисиметричності глобального простору. При переведенні результатів первинної кластеризації у двовимірну площину виявлено новітні тенденції розвитку у геопросторі, інтеграційні і глобалізаційні взаємозв'язки, у вимірах якого можна описати «концентричними колами Аполлонія» (рис. 3), що демонструють закономірність стохастичного утворення різного формату кластерів навколо локальних точок стійкої рівноваги.

За результатами первинної кластеризації побудовано геостратегічну матрицю дисиметричності глобального розвитку та проведено аналіз асиметрій у дев'яти «функціональних зонах» геопростору.

Рис. 3. Модель дисиметричності геопростору у вимірах «концентричних кіл Аполлонія»

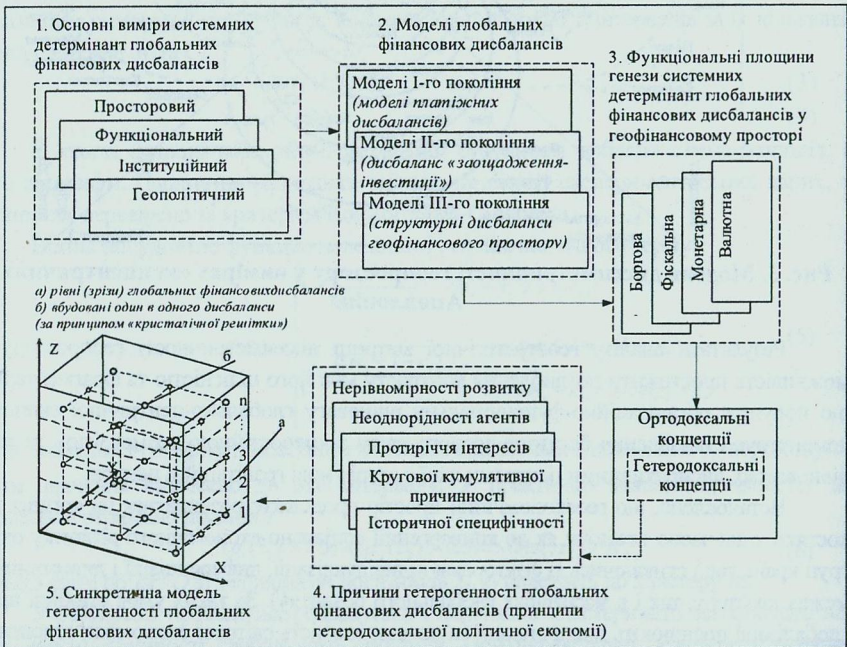
Результати аналізу геостратегічної матриці дисиметричності геопростору дали можливість простежити поглиблення контрасту між його цілісністю та фрагментарністю, що порушує організаційно-функціональну рівновагу глобально-центричної економіки і демонструє становлення багатополосного світу з «непостійною геометрією» та хиткою рівновагою, дисипативними центрами якої є старі і нові гравітаційні центри.

Встановлено, що гео економічний простір продовжує розвиватися на «різних швидкостях», одночасно тяжіючи як до конвергенції соціально-економічного розвитку окремих груп країн, так і стикаючись із факторами індивідуалізації, диференціації і дивергенції (як у межах кластеру, так і в масштабах глобального розвитку). За таких умов стихійні процеси глобалізації посилюють диспропорції та нерівноважність світової економіки; стисненими у часі та інтенсивнішими у просторі стають світові фінансові кризи, посилюються асиметрії і дисбаланси глобального розвитку.

Таким чином доведено, що нерівноважний асиметричний геопростір став звичним середовищем функціонування світової економіки. Аргументовано, що перерозподіл світового економічного багатства в неоднорідному геопросторі і дифузія економічної могутності у нові гравітаційні центри світової фінансової полярності не підпорядковуються системній цілісності, а вирізняються протиріччям інтересів, структурними диспропорціями й особливостями циклічного розвитку національних економік, що супроводжуються загостренням глобальних фінансових дисбалансів.

У дисертації проаналізовано й узагальнено системні детермінанти глобальних фінансових дисбалансів (рис. 4) і аргументовано, що вони є результатом: 1) просторової незбалансованості боргу і кредиту в глобальній економіці (концепція просторового виміру); 2) асиметричності у попиті й пропозиції на світовому ринку товарів, послуг, капіталу (концепція функціонального виміру); 3) незбалансованості заощаджень та інвестицій, боргу і кредиту в глобальній економіці через значні відмінності в інтересах і потребах інституційних секторів національної і глобальної економіки (концепція інституційного виміру); 4) геополітичної незбалансованості інтересів боржників і кредиторів (концепція геополітичного виміру). Доведено, що об'єктивно існуюча асиметричність глобального розвитку у просторовому, функціональному, інституційному та геополітичному вимірах визначає системні детермінанти глобальних фінансових дисбалансів та гетерогенність форм їх прояву.

Рис. 4. Системні детермінанти гетерогенності глобальних фінансових дисбалансів

Застосовуючи генераційний підхід та враховуючи передумови і причини виникнення, концептуальну схему протікання та можливі ефекти глобальних фінансових дисбалансів, їх класифіковано на три покоління: 1) моделі першого покоління, що описують тимчасову нерівновагу платіжних балансів окремих країн, які виникають у результаті циклічного характеру розвитку їхніх національних економік і супроводжуються розривом в обсягах залученого та інвестованого капіталу; 2) моделі другого покоління, що описують стійкі дисбаланси у глобальних заощадженнях та інвестиціях, зумовлені

структурними асиметріями глобального розвитку і ринковими імперфекціями в країнах з низькими і середніми доходами; 3) моделі третього покоління, що є результатом глибоких системних трансформацій у геофінансовому просторі, які зумовлені стрімким наростанням розриву між матеріально-речовим змістом глобального валового продукту та вартісною формою його вираження через поглиблення асиметрій між фінансовою та реальною економікою; наростанням асиметричності у диспозиції глобальних фінансових потоків, у світовому перерозподілі заощаджень та інвестицій, боргу і кредиту в результаті зростаючої ролі нових гравітаційних центрів і порушення балансу сил у геофінансовому просторі.

Аргументовано, що якщо раніше фінансові дисбаланси були в основному реакцією на структурні диспропорції у розвитку окремих функціональних ланок світової економіки і формою прояву асинхронності циклів глобального розвитку, то зараз їх загострення відбувається в результаті накопичення внутрішніх протиріч у геофінансовому просторі через: віртуалізацію вартісної основи грошей і вартісно-цінових відносин на світовому ринку; деформацію сутності й функціонального призначення кредиту, який став одним із інструментів спекулятивного перерозподілу майбутніх доходів; використання відсотка у якості ідеального інструменту для спекуляцій, вибудовування фінансових пірамід і «надування мильних бульбашок» на ринках акцій і нерухомості; деформацію сутності й функціонального призначення цінних паперів, які перетворилися на один із елементів спекулятивної біржової гри; девальвацію основних принципів оподаткування внаслідок масштабного застосування відпрацьованих у світовій практиці механізмів багаторазового перерозподілу вартості через офшори, трансфертне ціноутворення, режими найбільшого сприяння для іноземних інвесторів; формування «споживачької» моделі економічного розвитку в умовах глобальної боргової економіки, що представлена вартістю, якої реально не існує.

Таким чином, доведено, що фінансові дисбаланси, як форма прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку, кореспондують із сучасними трансформаціями у геофінансовому просторі, змінюючи його профіль і демонструючи новий рівень формування структурних взаємозв'язків у світовій економіці, яка втрачає здатність до створення матеріального багатства і реальної вартості, перетворюючись на «економіку симулякрів».

У третьому розділі «Фінансові дисбаланси як форма прояву просторово-часових асиметрій глобального розвитку» розкрито форми прояву та асиметричні ефекти глобальних фінансових дисбалансів, зокрема висвітлено особливості структурного нагромадження диспропорцій у світовій валютній системі та їх вплив на глобальні платіжні дисбаланси; сформульовано теоретичні концепти та виокремлено системні детермінанти виникнення глобальних фіскальних розривів і дисбалансів в умовах асиметричності гео економічного простору; проаналізовано дисбаланс співвідношення «заощадження – інвестиції» у вимірах світової боргової економіки.

З'ясовано, що економічна фрагментарність і асиметричність глобального розвитку зумовили глибокі протиріччя між різними групами країн, що супроводжуються перманентними платіжними дисбалансами (рис. 5). У роботі аргументовано, що глобальні платіжні дисбаланси – часткові явища, за якими стоять проблеми фундаментального

характеру, зокрема – структурне нагромадження внутрішніх протиріч у розвитку світової валютної системи з часів золотого стандарту. Серед системних детермінант глобальних платіжних дисбалансів у дисертації виокремлено: 1) валютно-цінові диспаритети в умовах нееквівалентності зовнішньої торгівлі; 2) асиметричний вплив екзогенних шоків і відсутність тісної кореляції між стабілізуючим ефектом політики вільного плавання та абсорбцією зовнішніх шоків; 3) стійкі диспропорції у структурі золотовалютних резервів, що породжують проблеми із міжнародною валютною ліквідністю.

Доведено, що фундаментальне протиріччя світової валютної системи полягає у намаганні зберегти ієрархічну цілісність світової економіки на основі глобального лідерства і системної підпорядкованості усіх держав резервному центру за умов руйнування вертикально-ієрархічних і лінійно детермінованих систем. Також має місце загострення протиріч між новими і старими гравітаційними центрами щодо зміцнення позицій нових гравітаційних центрів у гео економічному просторі і світовій валютній системі (рис. 6). Це протиріччя стало визначальною детермінантою продукування асиметрії і дисбалансів не лише у світовій валютній системі, а й у гео економічному просторі загалом.

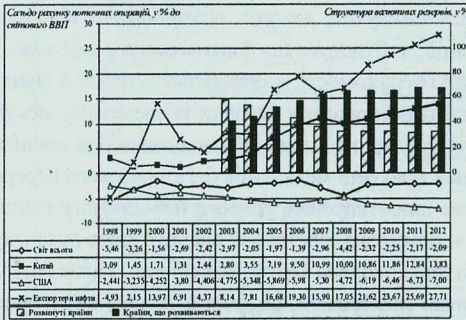

Рис. 5. Динаміка глобальних платіжних дисбалансів і структурні зрушення у валютних резервах у 1998–2012 рр. (за групами і в розрізі окремих країн)

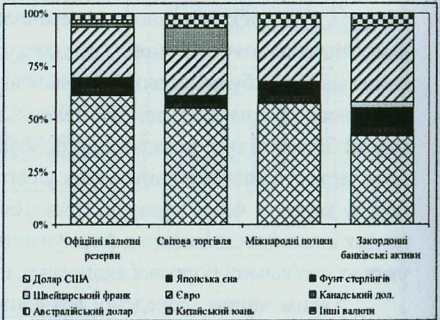

Рис. 6. Частка національних валют у світовій торгівлі, офіційних резервах, міжнародних запозиченнях і закордонних банківських активах у 2013 р.

З'ясовано, що упродовж останніх років особливо актуальною залишається проблема глобальних фіскальних розривів і дисбалансів (рис. 7). Наголошено, що останнім часом прийняття фіскальних рішень значною мірою продиктовані зростаючою економічною невизначеністю, динамікою зовнішньої кон'юнктури, глобальними економічними і фінансовими потрясіннями, вплив яких на макроекономічні параметри посилюється у багатьох країнах. Вони не лише трансформують засади макроекономічної політики усіх без винятку держав, а й зумовлюють необхідність моніторингу фінансових ризиків і формування системи превентивних заходів, спрямованих на упередження кризових явищ, скорочення видатків бюджету і вирішення проблеми фіскальних розривів у майбутньому (рис. 8).

У роботі аргументовано, що асиметричність дистрибутивних ефектів глобальних фіскальних розривів і дисбалансів визначається: заходами макроекономічної політики і розширенням простору для її маневру (низькою інфляцією, стійкою фіскальною і зовнішньоекономічною позицією); структурними характеристиками економіки кожної конкрет-

ної країни (рівнем відкритості і диверсифікації її торгівлі; рівнем лібералізації фінансової сфери і динамікою змін у структурі потоків капіталу; ступенем нерівності доходів).

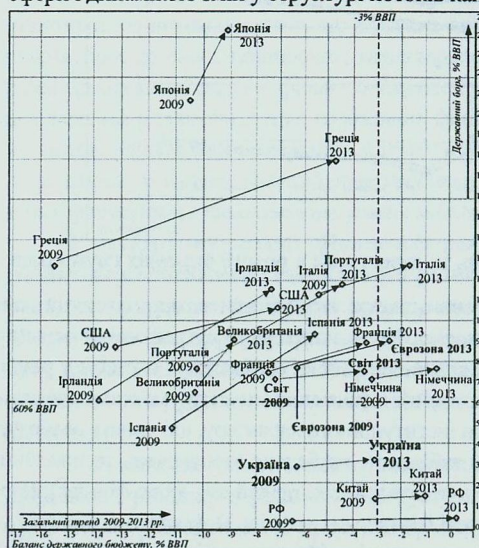

Рис. 7. Фіскальні розриви і дисбаланси в окремих країнах у 2009-2013 рр., % до ВВП

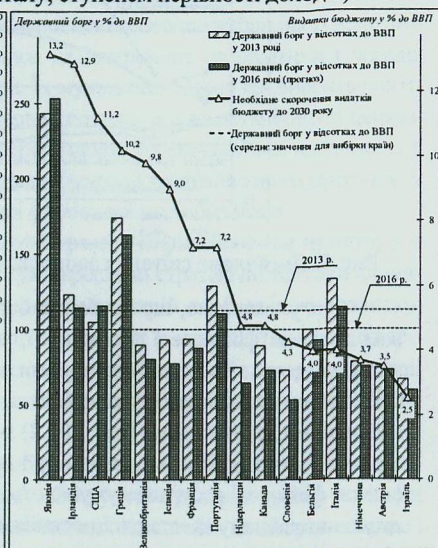

Рис. 8. Необхідне скорочення видатків бюджету в окремих країнах до 2030 р., % до ВВП

Встановлено, що ключовим чинником глобальної фіскальної нестабільності стало уповільнення темпів економічного зростання на тлі зростаючого безробіття серед молоді, глобальної проблеми старіння населення і підвищення ризиків суверенних дефолтів. Таким чином, наростання глобальної економічної невизначеності суттєво погіршує перспективи посткризового відновлення і вже має глибокі наслідки не лише у формі перманентної глобальної фіскальної нестабільності, а й геополітичних зрушень, контури яких стають дедалі чіткішими.

З'ясовано, що одним із основних чинників глобальної фінансової нестабільності залишається тривалий дисбаланс заощаджень та інвестицій у світовій економіці (рис. 9), а надто на фоні перманентного асиметричного нагромадження суверенних боргів у «старих гравітаційних центрах». У процесі дослідження узагальнено системні детермінанти хронічного перевищення світових інвестицій над заощадженнями у 1970-2005 рр. і проаналізовано структурні чинники формування світової боргової економіки, обґрунтовано причини її переходу у площину хронічної і серйозної глобальної проблеми. Показано, що зміщення тренду в бік «глобального надлишку заощаджень» з 2005 року доповнило боргову економіку спекулятивною складовою і загальним підвищенням ризиків у геофінансовому просторі, оскільки, створюючи ілюзію підвищення стандартів життя, спекулятивна боргова економіка породжує системні ризики і дисбаланси, які час від часу переростають у масштабні валютно-боргові кризи і серійні дефолти, а надмірні боргові зобов'язання роблять економіку вразливою до криз довіри.

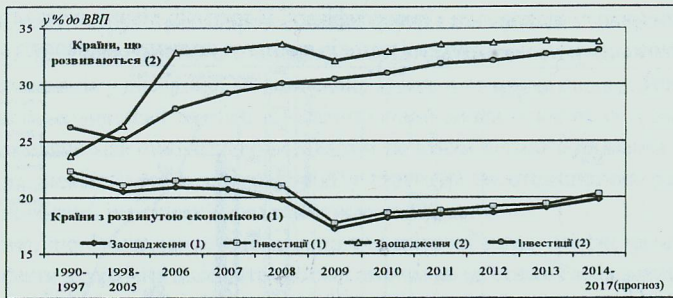

Рис. 9. Дисбаланс світових заощаджень та інвестицій в розрізі окремих груп країн

Аргументовано, що проблема боргового тягаря геополітики загострилася під впливом процесів фінансової глобалізації, зокрема: 1) виникнення гіпертрофованої асиметрії між фінансовим і реальним сектором глобально-центричної економічної системи у результаті динамічного розвитку операцій з похідними фінансовими інструментами, зокрема, кредитними деривативами (рис. 10); 2) змін інституційного характеру, що чинять серйозний вплив на світову боргову економіку і поглиблюють дисбаланс заощаджень та інвестицій (значні фінансові ресурси акумулюються в інвестиційних, пенсійних, хедж-фондах), породжуючи проблему зростаючої нестабільності фінансових ринків; 3) зростаючого розриву у рівнях економічного розвитку старих і нових гравітаційних центрів, що призводить до загострення глобальних структурних дисбалансів на фоні зростаючої ролі нових економічних лідерів у регулюванні процесів глобалізації. Отже, де-факто світова боргова економіка перетворилася на один із важливих проявів фінансової глобалізації і домінуючий чинник дестабілізації геофінансового простору.

Структура глобальної ліквідності

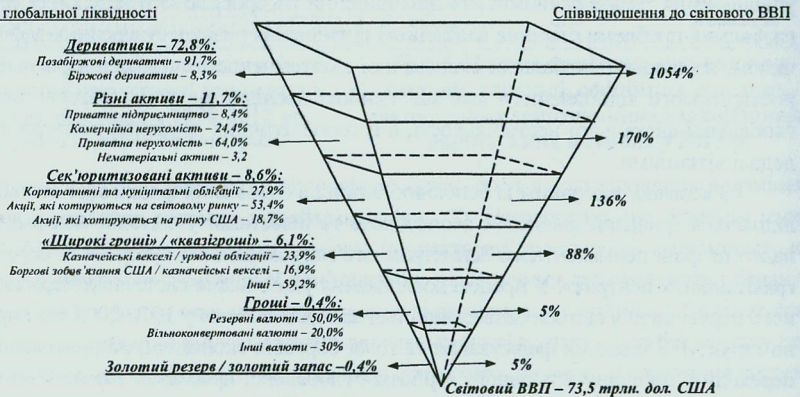

Рис. 10. Асиметрична структура глобальної ліквідності в умовах світової боргової економіки

Таким чином, емпіричний аналіз фінансових дисбалансів у контексті наростання гетерогенності світової економіки й ускладнення її структурних субординацій дав змогу виявити різноманітність форм їх прояву, масштабність наслідків та асиметричний вплив на

соціально-економічний розвиток різних країн. Доведено, що глобальні фінансові дисбаланси відіграють роль стимулятора економічної активності й фактора самоорганізації світової економіки. Водночас показано, що в умовах глобальної фінансової нестабільності вони змінюють простір свого поширення, перетворюючись на інструмент геополітики і чинник переформатування світової фінансової архітектури. Їх мультиплікативна дія вносить помітні корективи у переорієнтацію глобальних фінансових потоків між гравітаційними центрами світової фінансової полярності, а отже, й у перерозподіл гео економічної могутності й геополітичного впливу, актуалізуючи проблему реконфігурації геофінансового простору, у якому фокусуються підвищені імпульси глобальної фінансової нестабільності.

У четвертому розділі «Концепція реконфігурації геофінансового простору в умовах нерівноважного глобального розвитку» окреслено стратегічні вектори фінансової реструктуризації в умовах просторово-часових асиметрій глобального розвитку; обґрунтовано шляхи реформування світової валютної системи у контексті вибору інваріантів глобальної фінансової стабільності; розкрито інституційні засади реструктуризації геофінансового простору та можливості його адаптації до умов нерівноважного глобального розвитку.

З'ясовано, що однією з найактуальніших проблем у сучасних умовах нерівноважного глобального розвитку є фінансова реструктуризація. Обґрунтовано, що за усіма ознаками свого структурно-системного прояву та просторово-часових масштабів це досить складне і різнопланове явище, що вписується у методологічний концепт міжсистемних трансформацій, коли відбуваються глибокі перетворення, зумовлені зміною суспільно-історичних епох та циклів глобально-цивілізаційного розвитку. За таких умов геофінансовий простір розвивається за логікою нелінійної динаміки: «порядок – біфуркація і хаос – новий порядок». У цьому контексті у дисертації порушено проблеми загальнометодологічного рівня, які лежать у площині парадигмальних зрушень і формують підвалини утвердження нового світового фінансового порядку та нової моделі розвитку глобальної фінансової економіки, а також обґрунтовано сутність фінансової реструктуризації, узагальнено її стратегічні вектори, обґрунтовано системні детермінанти у функціональному, просторовому і часовому вимірах.

У роботі зазначено, що, з прагматичної точки зору, ключове завдання фінансової реструктуризації полягає у зміцненні фінансової стійкості світової економіки й корекції глобальних фінансових дисбалансів. Водночас наголошено, що з огляду на логіку міжсистемних трансформацій це набагато складніше і різноплановіше явище, яке охоплює не лише питання інституційних основ та політико-економічних доктрин корекції глобальних фінансових дисбалансів, а й ґрунтовне усвідомлення глибинних причин нестабільності геофінансового простору, форм її прояву та масштабності наслідків. З огляду на таку постановку проблеми, фінансову реструктуризацію запропоновано розглядати у двох ключових аспектах: 1) з точки зору зовнішніх форм прояву трансформаційних процесів; 2) з позиції їх внутрішнього змістовного наповнення. Якщо у першому випадку йдеться про зміни у структурних пропорціях щодо перерозподілу світових доходів і капіталу між окремими складовими геофінансового простору, то у другому – про суперечності системного порядку і кардинальні зрушення, за яких змінюється вся інституційна система суспільства, не тільки

його функціональні, а й світоглядні засади.

Особливої ваги в умовах гетерогенізації світової економіки і формування нового світового фінансового порядку набула проблематика, пов'язана з реструктуризацією світової валютної системи. У дисертації аргументовано, що сучасна валютна система базується на штучних інваріантах, які не забезпечують її стабільності, а лише стають детермінантами загострення глобальних фінансових дисбалансів. Визначено, що ключова проблема реформування світової валютної системи полягає у пошуку фундаментальних критеріїв, які використовуватимуться у якості вмонтованого інваріанта врегулювання дисбалансів у світовій валютній системі нової конфігурації.

Дослідження існуючих тенденцій розвитку світової валютної системи дало змогу сформулювати пропозиції щодо її поетапного реформування. По-перше, інституційна реформа світової валютної системи на принципах демонтажу політичного та економічного гегемонізму потребує динамічного зростання національних економік нових гравітаційних центрів глобального і регіонального значення, посилення їх присутності у геофінансовому просторі, в тому числі через збільшення фінансових трансакцій, питомої частки у світових фінансових активах і обсягах прямих інвестицій. Проте встановлено, що нині інтернаціоналізація валют нових гравітаційних центрів стримується багатьма факторами, зокрема: валютними обмеженнями; недостатнім рівнем розвитку їхніх внутрішніх фінансових ринків; високим рівнем інфляції, які в сукупності підривають довіру до їхніх національних валют як у резидентів, так і в нерезидентів. По-друге, враховуючи переваги і недоліки системи фіксованих валютних паритетів та режиму плаваючих валютних курсів, запропоновано у кожному конкретному випадку альтернативний режим і надалі обирати з огляду на відносні якісні переваги в контексті формалізованої макроекономічної моделі адаптаційного синдрому. По-третє, в умовах мультивалютних відносин важливо встановити загальноприйнятий працюючий еталон вартості на основі кошика найпотужніших і найавторитетніших валют, де базисною основою виступатимуть національні гроші, які користуватимуться довірою з боку інвесторів і кредиторів.

У роботі акцентовано увагу на стратегічних векторах перерозподілу геополітичного, гео економічного і геофінансового впливу між старими і новими гравітаційними центрами глобального й регіонального масштабу в розрізі таких ключових доміант: просування національних валют нових гравітаційних центрів глобального масштабу на роль резервних чи створення в рамках міждержавних об'єднань наднаціональних колективних валют у якості міжнародних розрахунково-платіжних засобів, інвестиційних і резервних ресурсів, що дозволить їм уникнути залежності у сфері валютних відносин від старих гравітаційних центрів (передусім США); формування на базі нових гравітаційних центрів нових світових фінансових центрів регіонального і глобального значення, здатних концентрувати і перерозподіляти значні транскордонні потоки капіталу; розширення масштабів експансії національних фінансових інститутів нових гравітаційних центрів (передусім суверенних інвестиційних фондів) на зовнішні ринки, де вони забезпечують просування фінансово-економічних інтересів своїх країн; зміцнення позицій нових гравітаційних центрів у провідних міжнародних фінансових організаціях і форумах, що беруть безпосередню участь у розробці

базових принципів функціонування світових ринків капіталу; посилення регіональних фінансових механізмів, як реакція на глобальну фінансову нестабільність і фрагментацію геофінансового простору.

Наголошено, що в умовах міжсистемних трансформацій і загострення внутрішніх протиріч у розвитку геофінансового простору глобальна некерованість світу стає великою загрозою. За таких умов геофінансовий простір уже не можна розглядати як набір відокремлених сегментів, у яких є свої «локальні» цілі розвитку і принципи регулювання. Запропоновано концептуальні підходи, які сприятимуть зміцненню глобальної фінансової архітектури і створюватимуть надійну основу для розвитку світової економіки (рис. 11).

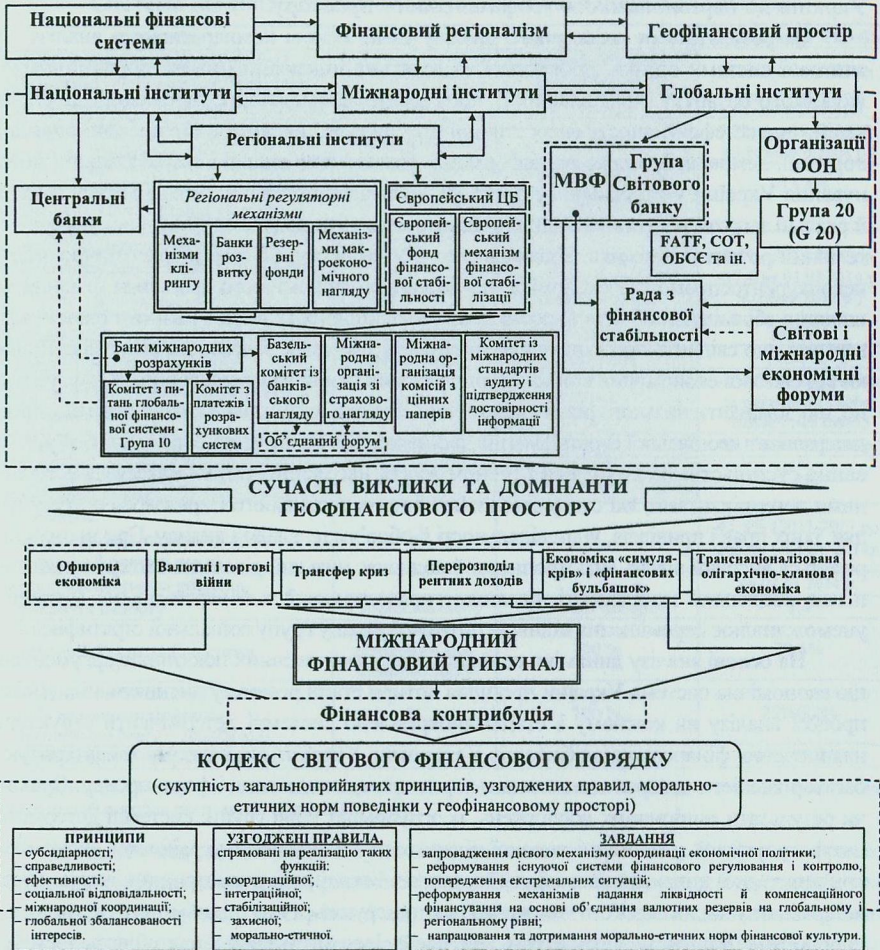

Рис. 11. Структурно-логічна модель регулювання геофінансового простору

Доведено, що інституціоналізація глобальної регуляторної системи передбачає багаторівневу і скоординовану роботу всіх регуляторів і учасників ринку щодо формування найважливіших системних механізмів, які здатні нейтралізувати вплив глобальних фінансових дисбалансів і забезпечити надійну основу, необхідну для стійкого глобального розвитку.

У п'ятому розділі «Україна у вимірах просторово-часових асиметрій і фінансових дисбалансів глобального розвитку» проаналізовано позиціонування України у дисиметричному гео економічному просторі, узагальнено системні детермінанти структурного накопичення фінансових дисбалансів в Україні та їх асиметричні ефекти; визначено концептуальні засади стратегії адаптації економіки України до нерівноважного геофінансового простору.

За результатами кластерного аналізу та на основі компаративного аналізу і рейтингової системи оцінки, проведеної за десятима індексами (індекс процвітання країн, людського розвитку, прав власності, конкурентоспроможності, глобальний індекс інновацій, індекс ефективності енергетичної архітектури, економічної свободи, сприйняття корупції, демократії, індекс трансформації) узагальнено сильні і слабкі сторони позиціонування України у глобальному просторі, визначено потенційні можливості позитивного й реальні загрози негативного впливу екзогенних та ендогенних факторів і умов на стратегічний розвиток держави. З'ясовано, що в Україні сформувалася енергетично залежна і неконкурентоспроможна економіка, де потенціал економічного зростання фокусується у площині збільшення обсягів виробництва у традиційних галузях з низьким рівнем доданої вартості, що свідчить про «кризу перспективи» і зумовлює залежність економічної динаміки від світової економічної кон'юнктури і цінових шоків на світових ринках. Аргументовано, що домінанти низького рівня економічної свободи населення України лежать у площині детермінант «соціальної стратифікації», яка зводиться не лише до економічного розшарування суспільства за доходами і рівнем життя населення, а й визначається неекономічними детермінантами, які стосуються політичного, соціального і правового статусу громадян, їхніх прав і привілеїв, відповідальності й обов'язків, влади і впливу. При цьому спостерігається високий рівень анізотропності й водночас низький рівень розвитку гнучких механізмів соціальної мобільності, не лише горизонтальної, а й вертикальної міграції, що унеможливує переміщення індивіда із нижчої у вищу групу соціальної стратифікації.

На основі аналізу динаміки основних макроекономічних показників аргументовано, що економічна система України пройшла чотири етапи розвитку дисипативних систем. У процесі аналізу на кожному з етапів виокремлено системні детермінанти структурного накопичення фінансових дисбалансів в економіці України, які в цілому характеризуються багаторівневістю джерел виникнення, характером походження і форм прояву. Враховуючи результати емпіричних досліджень, їх згруповано у дві групи: системні детермінанти, що фокусуються у площині високої відкритості і залежності української економіки від кон'юнктурної динаміки на глобальних ринках і зовнішніх асиметричних шоків; системні детермінанти ендогенного походження, що генеруються внутрішніми структурними диспропорціями української економіки. При цьому ідентифіковано масштабність деструктивного впливу фінансових дисбалансів, що характеризується асиметричними ефектами: низьким рівнем доданої вартості, а отже, й з низьким рівнем заробітної плати і надхо-

джен до бюджету; неефективною структурою експорту й імпорту та від'ємним сальдо торговельного балансу і, відповідно, скороченням золотовалютних резервів та перманентною загрозою девальвації гривні; катастрофічною нестачею бюджетних ресурсів і зниженням інвестиційної активності на фоні зростаючої державної заборгованості й обмеження у зовнішньому фінансуванні; тотальною бідністю на фоні помітно вираженої анізотропності стратифікованого суспільства.

Наголошено, що на фоні окреслених тенденцій активізуються некеровані впливи зовнішніх дестабілізуючих факторів на розвиток національної економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Система індикаторів для визначення дисбалансів в економіці

Індикатор	Одиниці виміру	Граничне значення	Значення в Україні
Середнє плинне (за 3 останні роки) значення балансу поточного рахунку	% від ВВП	від +6% від ВВП до -4% від ВВП	-7,9% (2011-2013 рр.)
Чиста міжнародна інвестиційна позиція	% від ВВП	-35% від ВВП	-42,2% (2013 р.)
Зміна у частці експортного ринку (за останні 5 років)	% від вартості	-6%	-5,9% (на 01.01.2013 р. до базового 2008 р.)
Зміна номінальної вартості одиниці робочої сили (за 3 останні роки)	%	+9% для єврозони, +12% для країн ЄС поза єврозоною	+13,4%
Зміна РЕОК, розрахованого на базі ІСЦ відносно 35 інших індустріальних країн (за 3 останні роки)	%	+/-5% для єврозони, +/-11% для країн ЄС поза єврозоною	-2,9% (2011-2013 рр.) -17,4(на 01.03.2014 р. до січня 2011 р.)
Валовий борг приватного сектору	% від ВВП	160% ВВП	119,6%
Кредити приватного сектору	% від ВВП	15% ВВП	7,05%
Річна зміна цін на житло у рамках споживчого дефлятора Євростату	%	+6%	-25,9% (01.01.2014 р. за рейтингом Global House Price Index)
Валовий борг державного сектору	% від ВВП	60%	40,1% (01.01.2014 р.)
Середній плинний рівень безробіття (за 3 останні роки)	%	10%	7,5%
Для довідки: динаміка офіційних міжнародних резервів (за 3 останні роки)	%	-	-45,8% (2011-2013 рр.) -26,0% (за I кв. 2014р.)
критерій адекватності резервів:			на 01.01.2014 р.
покриття імпорту	у місяцях імпорту	3 місяці імпорту	2,4
критерій Гвідотті-Грінспена	у % до короткострокового зовнішнього боргу	100 %	29,6%
критерій Війнхолдса-Каптейна (у % до короткострокового зовнішнього боргу + 10/20% МЗ)	%	100 %	25%/22%
агрегований критерій МВФ	%	100-150%	49,2/77,5%

Примітка: □ – медалі, що визначають нові правила бюджетної і економічної дисципліни країн-членів ЄС згідно оновленого Пакту стабільності та зростання від 13 грудня 2011 року.

За таких умов надзвичайно актуальною залишається проблема її гнучкого пристосування до глобальних викликів, ризиків і загроз. Відтак особливу увагу в дисертації приділено ефекту гістерезису та стратегії адаптації економіки України до умов нерівноважного геофінансового простору, що базується на концепції «адаптаційного синдрому Сельє». Аргументовано, що в ситуації невизначеності й нерівноважного розвитку завдання стратегії полягає у збереженні стійкості економічної системи держави з одночасним

пошуком альтернатив відновлення її рівноваги на кожній зі стадій – миттєвої корекції, резистентності, виснаження і реструктуризації. У роботі розроблено низку концептуальних схем, котрі структурують процес адаптації на послідовні етапи і логічно пов'язують їх між собою (рис. 12).

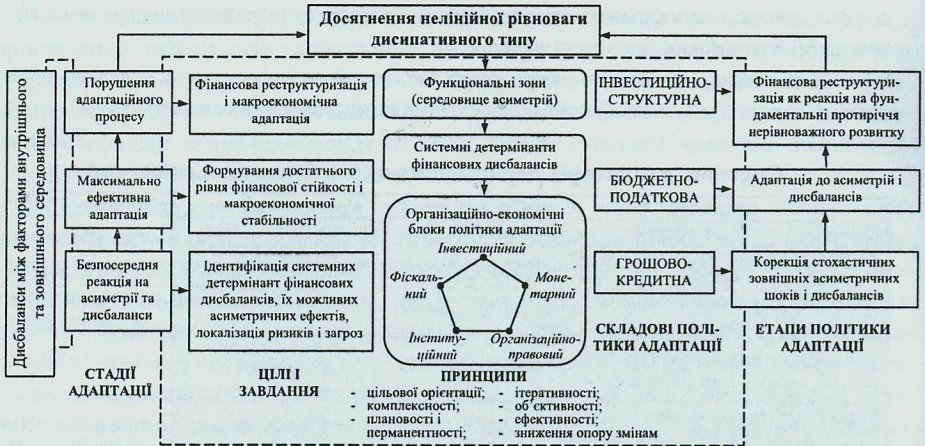

Рис. 12. Концепція адаптації економіки України до умов нерівноважного розвитку

Запропонована концепція адаптації економіки України передбачає: обґрунтування основних стадій стратегії адаптації і системної ідентифікації цілей і завдань на кожній із них; формування так званої «рефлекторної дуги» внутрішніх механізмів адаптації з урахуванням ідентифікації системних детермінант фінансових дисбалансів у дев'яти «функціональних зонах», інструментів і технологій адаптації у п'яти організаційно-економічних блоках соціально-економічного розвитку держави; розробку спеціального економічного механізму, що базується на принципах забезпечення своєчасної й адекватної реакції на перманентну зміну умов і факторів зовнішнього і внутрішнього середовища.

ВИСНОВКИ

У дисертації поглиблено теоретичні і методологічні засади виявлення системних детермінант глобальних фінансових дисбалансів як об'єктивної реальності функціонування світової економіки, обумовлено просторово-часовими асиметріями глобального розвитку, й обґрунтовано нове концептуальне вирішення актуальної наукової проблеми – формування концепції реконфігурації геофінансового простору у вимірах становлення нового світового фінансового порядку та адаптації економіки України до умов нерівноважного глобального розвитку. У результаті проведеного дослідження сформульовано концептуально-теоретичні, методологічні та науково-практичні висновки, спрямовані на реалізацію мети дослідження, які водночас розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми та характеризують теоретичне і практичне значення дисертаційної роботи.

1. В умовах фінансової глобалізації загострюється увага до проблем нерівноважно-го розвитку. Однак поняття «нерівноважний розвиток» і, відповідно, «нерівноважний глобальний розвиток» залишаються неусталеними у науковому обігу. З позицій методологічної конструкції ортодоксальних економічних теорій економічна система тягнє до рівноваги, а нерівновага є лише тимчасовою, однак невід'ємною складовою двотактного циклічного розвитку у діалектичному поєднанні «рівновага – криза». Проте у світлі нових економічних реалій, зокрема, з урахуванням сучасних глобальних міжсистемних трансформацій, виникає об'єктивна необхідність у перегляді фундаментальних основ ортодоксальної економічної науки і переході до розуміння нерівноваги як імперативу розвитку світової економіки – складної системи дисипативного типу.

2. Імперативами нерівноважного глобального розвитку у концептуальному форматі парадигми синергетики є: 1) глобальний розвиток підпорядковується імовірнісній логіці, в якій визначальну роль відіграють поняття складності, випадковості і невизначеності; 2) світова економіка, як багатовимірний простір складної структурної побудови, набуває ознак дисипативного і гетерогенного за своїм змістом середовища, а її розвиток не вписується у логіку виключного економічного детермінізму і не відповідає принципам рівноваги, раціональності і функціональної детермінованості; 3) багаторівневість світової економіки породжує цілий спектр нелінійних симетрично-асиметричних ефектів та ймовірних шляхів розвитку за принципами основних постулатів самоорганізації складних систем; 4) світова економіка, як складна система, реалізує свій конструктивний потенціал через механізми біфуркації і хаосу, що віддзеркалюють її системну нестійкість та непередбачуваність траєкторії майбутнього розвитку.

3. З позицій загальнометодологічних концептів нерівноважного глобального розвитку асиметрії є об'єктивно існуючим і багатоаспектним явищем, що відображає загострення внутрішніх протиріч і диспропорцій у світовій економіці і, водночас, виступає джерелом формування імпульсів для нового витка глобального розвитку. Як ядро нерівноважного розвитку, асиметрія має багаторівневу структуру і є багатовимірною системою теоретичного пояснення нерівноважного глобального розвитку, у вимірах якого асиметрії еволюціонують по спіралі (як за висхідною, так і за низхідною траєкторією), на кожному витку якої світова економіка проходить чотири зони розвитку дисипативних систем та їх структур: 1) найближчу зону прогресивного розвитку; 2) актуальну зону прогресивного розвитку; 3) найближчу зону регресивного розвитку; 4) актуальну зону регресивного розвитку.

4. Однією із зовнішніх форм прояву кількісно-вартісних і просторово-часових асиметрій глобального розвитку є глобальні фінансові дисбаланси, економічна природа яких відображає порушення дії об'єктивних економічних законів і кількісно-вартісних пропорцій у масштабах світової економіки, що виникають у процесі руху вартості між основними суб'єктами міжнародних обмінно-розподільчих і перерозподільчих відносин; як об'єктивно існуюча реальність – це явище, що виникає у випадку нееквівалентного міжнародного обміну товарами і послугами, порушення пропорцій розподілу доданої вартості, перерозподілу світових рентних доходів, заощаджень та інвестицій у світовій еконо-

міці; за змістом вони відображають порушення кількісно-вартісних пропорцій у сфері міжнародної торгівлі і міжнародного руху капіталу, що характеризуються незбалансованістю валютно-фінансових потоків за обсягами і наповненістю, їх різновекторною спрямованістю і асинхронністю у просторі і часі; основними формами їх прояву є: валютно-цінові диспаритети і платіжні дисбаланси; зовнішня заборгованість і незбалансована міжнародна ліквідність; дисбаланси у світових заощадженнях та інвестиціях; глобальні фіскальні розриви.

5. Загальнометодологічні підвалини дослідження асиметрій і дисбалансів глобального розвитку визначає логіка сучасних міжсистемних трансформацій, у результаті яких відбувається перехід від вертикально-ієрархічних і лінійно-детермінованих систем до формування багатополосного геопростору, що розвиватиметься на принципах гетерогенізації та диференціації. Проведені розрахунки і первинна кластеризація на основі методу лінгвістичних змінних дозволили: виявити парадокс диссиметричності глобального простору, інтеграційні і глобалізаційні взаємозв'язки в якому вкладаються у концепт «концентричних кіл Аполлонія»; аргументувати ідею багатополосного світу з «непостійною геометрією» і становлення глобальної економіки з хиткою рівновагою, дисипативними центрами якої є старі і нові гравітаційні центри. Це дало змогу емпірично підтвердити теоретичну постановку проблеми нерівноважного глобального розвитку в умовах надмірного і руйнуючого тиску глобальних дисбалансів.

6. Фінансові дисбаланси, як невід'ємна детермінанта нерівноважного розвитку сучасної світової економіки, кореспондують із гетерогенністю її структурної побудови. З огляду на передумови виникнення, механізм протікання та можливі ефекти, глобальні фінансові дисбаланси класифіковано на три покоління: 1) моделі першого покоління, що зумовлюються тимчасовою нерівновагою платіжних балансів окремих країн, яка виникає у результаті циклічного характеру розвитку їх національних економік, зумовлюючи розрив в обсягах залученого та інвестованого капіталу; 2) моделі другого покоління – так званий дисбаланс «заощадження – інвестиції» в умовах відкритої економіки, що зумовлений структурними асиметріями глобального розвитку і ринковими імперфекціями в країнах із низькими і середніми доходами; 3) моделі третього покоління, у яких глобальні фінансові дисбаланси мають більш глибоку обумовленість, зумовлену низкою фундаментальних причин: віртуалізацією вартісної основи грошей і вартісно-цінових відносин на світовому ринку; деформацією сутності й функціонального призначення кредиту, який став одним із інструментів спекулятивного перерозподілу майбутніх доходів; деформацією сутності й функціонального призначення цінних паперів, які перетворилися на один із елементів спекулятивної біржової гри; девальвацією основних принципів оподаткування внаслідок масштабного застосування відпрацьованих у світовій практиці механізмів багаторазового нееквівалентного перерозподілу вартості через офшори, трансфертне ціноутворення, режими найбільшого сприяння для іноземних інвесторів; формуванням «споживацької» моделі економічного розвитку в умовах світової боргової економіки, що представлена вартістю, якої реально не існує.

7. Економічна фрагментарність і асиметричність глобального розвитку супрово-

джуються перманентним загостренням платіжних дисбалансів, підсилених структурним нагромадженням внутрішніх протиріч у розвитку світової валютної системи, яка не створила ефективного механізму забезпечення внутрішньої і зовнішньої збалансованості національних економік. Режим плаваючих валютних курсів неспроможний забезпечити вирівнювання глобальних дисбалансів, які з гострої форми переросли у стаціонарний стан стабільної нерівноваги. Невирішеною залишається проблема надлишкової доларової маси у світовій економіці і використання національної валюти (зокрема, долара США) у якості світової резервної валюти для управління глобальною ліквідністю. Таким чином, накопичені внутрішні протиріччя і структурні дисбаланси у світовій валютній системі генерують небезпеку перманентного провокування світової економічної кризи.

8. В умовах нестабільної зовнішньої кон'юнктури та глобальної економічної невизначеності закономірно зростають глобальні фіскальні розриви і дисбаланси, проте масштабність та інтенсивність прояву їх дистрибутивних ефектів у просторі і часі визначаються помітною асиметричністю. Динаміка глобальних фіскальних дисбалансів залежить від тривалості економічного зростання та ймовірності його припинення у відповідь на асиметричні шоки і визначається заходами макроекономічної політики та розширенням простору для її маневру, а також структурними характеристиками економіки кожної конкретної країни – рівнем її відкритості, ступенем лібералізації фінансової сфери і динамікою змін у структурі потоків капіталу, нерівністю доходів.

9. Одним із основних чинників глобальної фінансової нестабільності залишається тривалий дисбаланс заощаджень та інвестицій у світовій економіці, а надто на фоні перманентного асиметричного нагромадження суверенних боргів у старих гравітаційних центрах. Проблема боргового тягара загострилася під впливом процесів фінансової глобалізації, зокрема: 1) виникнення гіпертрофованої асиметрії між фінансовим і реальним сектором глобальної економіки у результаті динамічного розвитку операцій з похідними фінансовими інструментами (у т.ч. кредитними деривативами); 2) змін інституційного характеру, що поглиблюють дисбаланс заощаджень та інвестицій і породжують проблему зростаючої нестабільності фінансових ринків; 3) існуючого розриву у рівні економічного розвитку старих і нових гравітаційних центрів, що призводить до загострення глобальних структурних дисбалансів і стає домінуючим чинником дестабілізації глобальної економіки. За таких умов акумуляція надмірного боргу створює ліквізю підвищення стандартів життя і, водночас, породжує значні системні ризики і дисбаланси, а надмірні боргові зобов'язання роблять економіку вразливою до криз довіри.

10. З аналізу симетрично-асиметричних ефектів глобальних фінансових дисбалансів випливає, що: 1) світова економіка має яскраво виражений рентний характер і саме ця обставина є ключовою детермінантою нерівноваги у світовій економіці; 2) домінуючою рисою сучасної світової економіки є формування глобальних ланцюгів доданої вартості, тому аналіз участі у них окремих країн змінює концептуальне розуміння глобальних фінансових дисбалансів та їх асиметричних ефектів; 3) сучасна світова економіка – це фінансова за своїм змістом і формами прояву економіка, а тому симетрично-асиметричний характер ефектів глобальних фінансових дисбалансів зумовлений порушенням її кількісно-вартісних пропорцій; 4) у глобальній фінансовій економіці не діють принципи еква-

лентності і справедливості міжнародного обміну і перерозподілу, а спрацьовує принцип поляризації глобального суспільства.

11. Мультиплікативна дія асиметрій і фінансових дисбалансів вже вносить помітні корективи у переорієнтацію глобальних фінансових потоків між гравітаційними центрами світової фінансової полярності. В умовах нерівноважного глобального розвитку відбувається структурно-інституційна реконфігурація геофінансового простору в розрізі таких ключових доміант: 1) просування національних валют нових гравітаційних центрів на роль резервних чи створення в рамках міждержавних об'єднань наднаціональних колективних валют у якості міжнародних розрахунково-платіжних засобів, інвестиційних і резервних ресурсів; 2) формування на базі нових гравітаційних центрів нових світових фінансових центрів регіонального і глобального значення, здатних концентрувати і перерозподіляти значні транскордонні потоки капіталу; 3) розширення масштабів експансії національних фінансових інститутів нових гравітаційних центрів (передусім суверенних інвестиційних фондів) на зовнішні ринки; 4) зміцнення позицій нових гравітаційних центрів у провідних міжнародних фінансових організаціях і форумах, що беруть безпосередню участь у розробці базових принципів функціонування світових ринків капіталу; 5) посилення регіональних фінансових механізмів, покликаних формувати нову міжнародну фінансову архітектуру і сприяти світовій фінансовій стабільності.

12. Загострення фінансових дисбалансів і поглиблення асиметрій глобального розвитку актуалізують проблему фінансової реструктуризації. Вони визначають не лише її стратегічні вектори у просторовому і часовому вимірах, а й глибину трансформацій у «функціональних зонах» геопростору, охоплюючи широкий спектр заходів за одним із таких сценаріїв: «фінансовий регіоналізм», «реструктуризований західний центримзм», «фрагментарний протекціонізм», «трансформований мультилатералізм». В умовах руйнації вертикально-ієрархічних і лінійно детермінованих систем та гетерогенізації світової економіки найімовірнішим сценарієм розвитку геофінансового простору є його реструктуризація на засадах подвійної логіки – «фінансового регіоналізму» і «трансформованого мультилатералізму». У результаті утвориться геофінансовий простір інтегрованої конфігурації, що базуватиметься на принципах посилення глобального співробітництва, подвійної інтеграції (глобальної із превалюванням регіональної), гармонізації заходів із регулювання на глобальному рівні, лібералізації взаємовідносин у межах регіональних блоків.

13. Вибір інваріантів глобальної фінансової стабільності в умовах структурного нагромадження фінансових дисбалансів фокусується у площині реформування світової валютної системи. За умов децентралізації та гетерогенізації світової економіки й геофінансового простору малоімовірним є встановлення у якості такого інваріанта єдиної світової валюти чи повернення до золотовалютного стандарту й режиму жорстко фіксованих валютних курсів. Найімовірнішим сценарієм є пролонгований перехід до мультивалютної системи на основі великої кількості резервних валют. Економічним інваріантом глобальної фінансової стабільності в умовах цієї системи залишатимуться національні гроші, які користуватимуться довірою з боку інвесторів та кредиторів і в яких найбільшою мірою проводитимуться фінансові трансакції.

14. Одним із актуальних завдань в умовах нерівноважного розвитку є інституційна реструктуризація геофінансового простору, яка забезпечувала б його адаптивність до асиметрій і дисбалансів глобального розвитку. Йдеться про напрацювання сукупності регуляторних процедур і формування багаторівневої системи глобального «регуляторного поля», яка залучала б у процес геостратегічного координування наддержавні інститути, національні уряди, транснаціональні структури і громадянське суспільство для прийняття узгоджених управлінських рішень і досягнення спільних стратегічних цілей.

15. Структурне накопичення фінансових дисбалансів в Україні зумовлене системними детермінантами: 1) фундаментального характеру (пов'язані з асиметричністю глобального розвитку, структурними кризами і диспропорціями як у світовій, так і національній економіці); 2) кон'юнктурного характеру (пов'язані з рецесією у світовій економіці; колапсом світових фінансових ринків; падінням цін на світових товарних ринках, підсилені перманентним бюджетним дефіцитом і борговою кризою; негативним сальдо поточного рахунку платіжного балансу і нестабільністю курсу національної валюти; вразливістю банківського сектору до ризиків скорочення міжнародного фінансування; «провалами» фіскальної і монетарної політики); 3) стохастичного характеру (зумовлені волатильністю валютних курсів; колапсом цін на активи; ціновими нафтовими шоками, кредитними бумами та кризами ліквідності; адаптивними інфляційними / девальваційними очікуваннями; асиметричністю інформації; політичною нестабільністю і соціальними заворушеннями; торгівельними і валютними війнами тощо).

16. Своєчасна адаптація економіки України до нерівноважного геофінансового простору має здійснюватися на основі стратегії адаптаційного синдрому, що передбачає формування методів, технологій та інструментів механізму адаптації економічної системи держави: від оперативної корекції стохастичних зовнішніх асиметричних шоків і внутрішніх дисбалансів – через тактичні механізми реструктуризації й адаптації до глобальних викликів і кон'юнктурних змін у геоeкономічному просторі – до стратегічної реструктуризації економічної системи як реакції на фундаментальні протиріччя і глобальні міжсистемні трансформації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кравчук Н.Я. Дивергенція глобального розвитку: сучасна парадигма формування геофінансового простору: монографія / Наталя Кравчук. – К.: Знання, 2012. – 782 с. (63,7 д.а.).

2. Фінансові важелі подолання бідності в Україні: монографія / [О.П. Кириленко, І.І. Білоус, Б.С. Малиняк та ін.]; за ред. О.П. Кириленко – Тернопіль: ТНЕУ, Економічна думка, 2010. – 432 с. – 25 д.а. Особистий внесок автора: підрозділ 1.2 «Бідність в контексті асиметричних ефектів нерівномірності глобального розвитку». – С. 24-46 (1,3 д.а.).

3. Розвиток бюджетного процесу в умовах економічних перетворень: монографія / за ред. С.І. Юрія, В.Г. Дем'янишина. – К.: Кондор-Видавництво, 2012. – 376 с. – 31,3 д.а. Особистий внесок автора: підрозділ 2.3 «Фіскальна політика держави в умовах нестабільної

зовнішньої кон'юнктури: глобальні фіскальні розриви та асиметричні ефекти». – С. 103-125 (1,9 д.а.).

4. Фінанси: підручник / за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с. – 49,4 д.а. Особистий внесок автора: розділ 8 «Державний кредит» (підрозд. 8.2; 8.3; 8.4); розділ 16 «Міжнародні фінанси» (підрозд. 16.2; 16.3); розділ 17 «Фінансова безпека держави»; розділ 19 «Фінанси Європейського Союзу» (підрозд. 19.2; 19.6) (7,8 д.а.).

5. Фінанси: підручник / за ред. С.І. Юрія, В. М. Федосова. – 2 – ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2012. – 687 с. – 55,9 д.а. Особистий внесок автора: розділ 8 «Державний кредит»; розділ 16 «Міжнародні фінанси»; розділ 17 «Фінансова безпека держави»; розділ 18 «Фінанси країн з розвинутою ринковою економікою»; розділ 19 «Фінанси Європейського Союзу» (19,2 д.а.).

6. Фінанси зарубіжних країн: навчальний посібник / [Кириленко О. П., Кізима Т. О., Горин В. П. та ін.]; за ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль: Вектор, 2013. – 420 с. – 24,4 д.а. Особистий внесок автора: розділ 1 «Теоретичні засади функціонування фінансів у зарубіжних країнах» (підрозд. 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.7); розділ 4 «Фінанси Великобританії» (підрозд. 4.1, 4.2, 4.3, 4.9); розділ 5 «Фінанси США» (підрозд. 5.1, 5.2, 5.3); розділ 6 «Фінанси ФРН» (підрозд. 6.1, 6.2, 6.3); розділ 7 «Фінанси Франції» (підрозд. 7.1, 7.2, 7.3, 7.4) (5,5 д.а.).

7. Кравчук Н. Міжнародна мобільність капіталу у вимірі глобальних координат: домінуючі тенденції та сучасні проблеми світової зовнішньої заборгованості / Наталія Кравчук, Сергій Юрій // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – Вип. 5-1. – С. 9-25. – 0,7 д.а. (особистий внесок автора: розкрито домінанти формування світової зовнішньої заборгованості у ретроспективі) (0,4 д.а.).

8. Кравчук Н.Я. Україна і міжнародні фінансові інституції: чи є у співпраці альтернатива? / Н.Я. Кравчук // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. Ч. І. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2004. – Вип. 46. – С. 234-239 (0,25 д.а.).

9. Кравчук Н. Кількісні методи фінансового прогнозування боргової стратегії держави: концептуалізація, методологія, практика / Олег Іващук, Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2004. – Вип. 1. – С. 34-47. – 0,5 д.а. (особистий внесок автора: розкрито концептуальні та методологічні засади формування боргової стратегії держави) (0,35 д.а.).

10. Кравчук Н.Я. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: космополітизм і національні інтереси / Н.Я. Кравчук // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. Ч. І. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2005. – Вип. 52. – С. 38-40 (0,25 д.а.).

11. Кравчук Н. Колізії боргової безпеки держави: Україна в системі світових індикаторів безпеки глобального економічного простору / Наталія Кравчук // Наука молода. – 2005. – № 3. – С. 74-82 (0,4 д.а.).

12. Кравчук Н. Зовнішня заборгованість держави: емпіричні гіпотези та концептуальні підходи / Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2005. – Вип. 2 (3). – С. 28-40 (0,5 д.а.).

13. Кравчук Н. Чому новітня парадигма економічного розвитку?... / Наталія Кравчук, Сергій Юрій // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – Вип. 5/1. – С. 9-19. – 0,5 д.а. (особистий внесок автора: окреслено проблеми формування но-

вітньої парадигми економічного розвитку України) (0,3 д.а.).

14. Кравчук Н. Фінансова система держави: теоретична концептуалізація та проблеми структурування / Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2006. – Вип. 3 (8). – С. 80-94 (0,6 д.а.).

15. Кравчук Н. Організаційна інфраструктура глобального управління у контексті забезпечення міжнародної безпеки / Наталія Кравчук // Наука молода. – 2006. – № 6. – С. 52-62 (0,45 д.а.)

16. Кравчук Н. Модифікація ринку фінансових послуг крізь призму фінансової консолідації: функціональна детермінованість та діалектика пізнання / Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2007. – Вип. 4 (13). – С. 9-23 (0,6 д.а.).

17. Кравчук Н. Детермінанти міжнародної економічної безпеки в умовах фінансової глобалізації / Наталія Кравчук, Олег Луцишин // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2007. – Вип. 5. – С. 93-99. – 0,8 д.а. (особистий внесок автора: окреслено системні детермінанти та виклики фінансової глобалізації) (0,4 д.а.).

18. Кравчук Н. Проблеми становлення і розвитку ринку цінних паперів в Україні / Наталія Кравчук // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – Вип. 5. – С. 77-85 (0,6 д.а.).

19. Кравчук Н.Я. Ринок цінних паперів в Україні в контексті євроінтеграції: проблеми забезпечення фінансової безпеки / Н.Я. Кравчук, З.О. Луцишин // Національна безпека: український вимір: щокварт. наук. зб. / Рада нац. безпеки і оборони. – К., 2008. – Вип. 1-2 (20-21). – 160 с. – С. 47-57. – 0,25 д.а. (особистий внесок автора: окреслено проблеми розвитку ринку цінних паперів в Україні в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів) (0,15 д.а.).

20. Кравчук Н.Я. Асиметричні ефекти нерівномірності глобального розвитку / Н.Я. Кравчук // Інноваційна економіка. – 2010. – 4 (18). – С. 183-188 (0,6 д.а.).

21. Кравчук Н. Глобальні фінансові дисбаланси в контексті філософського фундаменталізму, історичного еволюціонізму та проблем методологічного оновлення економічної теорії / Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 4. – С. 76-87 (0,5 д.а.).

22. Кравчук Н.Я. Фінансові детермінанти поглиблення асиметрій глобального розвитку / Н.Я. Кравчук // Наукові записки. Серія «Економіка»: зб. наук. праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – Вип. 15. – С. 346-356 (0,45 д.а.).

23. Кравчук Н. «Рівновага – дисбаланси – криза» в теоретичних концепціях та ретроспективі глобального економічного розвитку / Наталія Кравчук // Наука молода. – 2010. – № 14. – С. 73-82 (0,4 д.а.).

24. Kravchuk N. Global financial imbalances and asymmetry of the world economic development / N. Kravchuk // Ökonomische Weltkonjunktur und die internationale Mobilität der Produktionsfaktoren: Wissenschaftliche Beiträge der internationalen wissenschaftlich-praktischen Konferenz (16 September 2010, Ternopil) / Herausgegeben von S.Yuriy, U.Broll u.a., – Ternopil: Вектор, 2011. – 187 р. – P.102-119 (0,75 д.а.).

25. Кравчук Н.Я. Асиметрії і дисбаланси глобального розвитку: ідейно-теоретичні та фундаментальні основи дослідження / Н.Я. Кравчук // Міжнародна економічна політика. – 2011. – № 14-15. – С. 144-178 (1,4 д.а.).

26. Кравчук Н. Геополітичні імперативи асиметрій глобального розвитку / Наталія Кравчук // Журнал європейської економіки. – 2011. – Том 10, № 4. – С. 353-383 (1,25 д.а.).
27. Кравчук Н.Я. Природа асиметрій глобального розвитку: ірраціонально-еволюціоністський підхід / Н.Я. Кравчук // Схід. – 2011. – № 7 (114). – С. 34-41 (0,6 д.а.).
28. Кравчук Н.Я. Асиметрії глобального розвитку: логіка поєднання індивідуалізації та уніфікації глобальних перетворень / Н.Я. Кравчук // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 5 (8). – С. 129-137 (0,7 д.а.).
29. Кравчук Н.Я. Реформування світової валютної системи в умовах дивергенції глобального розвитку / Н.Я. Кравчук // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 5 (15). – С. 314 – 325 (1,05 д.а.).
30. Кравчук Н. Гетерогенність глобальних фінансових дисбалансів / Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2012. – Вип. 2. – С. 36-53 (0,7 д.а.).
31. Кравчук Н.Я. Соціально відповідальна держава в контексті корекції глобальних фінансових дисбалансів / Н.Я. Кравчук // Наукові записки. Серія «Економіка»: зб. наук. праць. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», – 2012. – Вип. 20. – С. 12-18 (0,6 д.а.).
32. Кравчук Н. Глобальні фіскальні розриви і дисбаланси: інституціональні та дистрибутивні ефекти / Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2012. – Вип. 4. – С. 73-92 (0,9 д.а.).
33. Кравчук Н.Я. Системні детермінанти та асиметричні ефекти нерівноважного розвитку в епоху глобальної фінансової економіки / Н.Я. Кравчук // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць: Ч. II. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2013. – Вип. 114. – С. 101-114 (1,2 д.а.).
34. Кравчук Н.Я. Концептуалізація глобальних фінансових дисбалансів / Н.Я. Кравчук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – № 3 (68). – С. 153-159 (0,6 д.а.).
35. Кравчук Н.Я. Геостратегічне позиціонування України в умовах дивергенції глобального розвитку / Н.Я. Кравчук // Схід. – 2013. – № 4 (124). – С. 30-38 (1,1 д.а.).
36. Кравчук Н.Я. Інституційна реструктуризація геофінансового простору в умовах глобальних міжсистемних трансформацій / Н.Я. Кравчук // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 112-121 (0,7 д.а.).
37. Кравчук Н.Я. Системні детермінанти та стратегічні вектори реструктуризації геофінансового простору в умовах нерівноважного розвитку / Н.Я. Кравчук // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 7-8 (1). – С. 6-10 (0,7 д.а.).
38. Кравчук Н.Я. Гносеологические проблемы и экономической субъективизм в исследовании дивергенции глобального развития / Н.Я. Кравчук // Теория и практика общественного развития. – Краснодар. – 2013. – № 8. – С. 333-338 (0,7 д.а.).
39. Кравчук Н.Я. Фискальные разрывы и дисбалансы в условиях глобальной нестабильности: теория и политико-экономические концепции коррекции / Н.Я. Кравчук // Новая экономика. – Минск. – 2013. – № 2 (62). – С. 96-106 (0,85 д.а.).
40. Kravchuk N. Geostrategische Divergenzmatrix der globalen Entwicklung / N. Kravchuk // Die Welt in Theorie und Praxis. – Berlin, 2013. – Oktober-Dezember. – S. 34-51 (1,6 д.а.).
41. Kravchuk N. Divergence and Convergence in Global Development / N. Kravchuk // Narodnostopanski arhiv. – Svishtov. – 2013. – Year LXVI, Issue 4. – P. 14-30 (1,1 д.а.).

Опубліковані праці атробаційного характеру:

42. Кравчук Н.Я. Вектори фінансової безпеки держави у вимірі глобальних координат / Н.Я. Кравчук // Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання: матеріали IV Міжнарод. наук. конф. (Донецьк, 17–19 верес. 2003 р.). – Донецьк: ДонНУ, 2003. – С. 39-42 (0,1 д.а.).

43. Кравчук Н. Я. Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: міжнародний рух капіталу (аналітична записка за матеріалами XI Міжнародної наукової конференції) / Р. Айзен, Р.М. Березюк, І.Й. Гладій та ін. // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2005. – № 1. – С. 175-194. – 0,8 д.а. (особистий внесок автора: розкрито домінуючі міжнародного руху капіталу та його вплив на формування світової зовнішньої заборгованості) (0,1 д.а.).

44. Кравчук Н.Я. Укрупнення капіталу та фінансова консолідація: вплив на міжнародний ринок послуг / Н.Я. Кравчук // Проблеми фінансової теорії та практики в постстабілізаційний період: матеріали наук. конф. проф.-викл. складу «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період» (Тернопіль, 13 квіт. 2006 р.). – Тернопіль: Тернопільський державний економічний університет, 2006. – С. 17-21 (0,2 д.а.).

45. Кравчук Н.Я. Боргова стратегія України у контексті боргової безпеки держави / Н.Я. Кравчук // Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в постстабілізаційний період: матеріали наук. конф. проф.-викл. складу «Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період» (Тернопіль, 18 квіт. 2007 р.). – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – 207 с. – С. 90-94 (0,2 д.а.).

46. Кравчук Н.Я. Прагматизм соціально-економічного розвитку України та пріоритети фіскальної політики держави / Н.Я. Кравчук // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки: матеріали Міжнарод. наук.-прак. конф. (Тернопіль, 24-26 жовт. 2007 р.) / Відп. ред. С.І. Юрій. – Тернопіль: ПП Боднар О. В., 2007. – 473 с. – С. 96-101 (0,25 д.а.).

47. Кравчук Н.Я. Механізм управління державним боргом: у чому полягає суть і значення? / Н.Я. Кравчук // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: зб. тез доп. V Міжнарод. наук.-прак. конф. молодих вчених (Тернопіль, 21-23 лютого 2008 р.). – Ч.П. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 532 с. – С. 116-118 (0,1 д.а.).

48. Кравчук Н.Я. Світова економічна криза: вплив на фінансову безпеку України / Н.Я. Кравчук // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки: матеріали II Міжнарод. наук.-прак. конф. (Тернопіль, 16-17 жовт. 2008 р.) / Відп. ред. С.І. Юрій. – Тернопіль: ПП Боднар О. В., 2008. – 327 с. – С. 61-64 (0,2 д.а.).

49. Кравчук Н.Я. Становлення і розвиток українського ринку цінних паперів та його інтеграція до світового (аналітична записка за матеріалами XIII Міжнародної наукової конференції) / С.І. Юрій, С.В. Савельєв, Р.М. Березюк та ін. // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2008. – Вип. 4. – С. 165-181. – 0,7 д.а. (особистий внесок автора: окреслено проблеми становлення і перспективи розвитку ринку цінних паперів в Україні в контексті інтеграційних процесів) (0,1 д.а.).

50. Кравчук Н.Я. Роль МВФ у локалізації фінансової кризи в Україні: якою буде справжня ціна кредиту? / Н.Я. Кравчук // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: зб. тез доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 26-27 лютого 2009 р.). – Ч. II. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 457 с. – С. 108-110 (0,1 д.а.).

51. Кравчук Н.Я. Світова зовнішня заборгованість: чому і як держави живуть у борг? / Н.Я. Кравчук // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період: матер. загальноуніверс. підсумк. наук. конф. (Тернопіль, 14-15 квітня 2009 р.). – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 170 с. – С. 43-47 (0,2 д.а.).

52. Кравчук Н.Я. Фінансові деривативи і трансферт ризиків в умовах фінансової глобалізації / Н.Я. Кравчук // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: зб. тез доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 25-26 лютого 2010 р.). – Ч. II. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – 439 с. – С. 121-123 (0,1 д.а.).

53. Кравчук Н. Світова економічна кон'юнктура та міжнародна мобільність факторів виробництва (аналітичний огляд проблем за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції) / Наталія Кравчук // Світ фінансів. – 2010. – Вип. 3. – С. 214-223 (0,4 д.а.).

54. Кравчук Н.Я. Методологічні основи сучасного мейнстріму і гетеродоксії у геоології глобальних фінансових дисбалансів / Н.Я. Кравчук // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: зб. тез доп. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 24-25 лютого 2011 р.). – Ч. I. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – 329 с. – С. 61-64 (0,2 д.а.).

55. Kravchuk N. Global financial imbalances: origins, forms of manifestation, and consequences / N. Kravchuk // Post-Crisis Global Economy: Restoration of Equilibrium: II International Scientific Conference (Kyiv, 5-6 July, 2011). – К., 2011. – Р. 14-15 (0,2 д.а.).

56. Кравчук Н.Я. Інституційні основи та політико-економічні доктрини корекції глобальних фінансових дисбалансів / Н.Я. Кравчук // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки: матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 11-12 трав. 2011 р.) / Відп. ред. С.І. Юрій. – Тернопіль: ПП Боднар О. В., 2011. – 320 с. – С. 42-44 (0,1 д.а.).

57. Кравчук Н.Я. Теоретико-методологічні засади дослідження асиметрії і дисбалансів глобального розвитку: синергетичний підхід / Н.Я. Кравчук // Аналіз сучасних економічних процесів та інформаційні технології: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 24-25 листопада 2011 р.): у 6 т. – Т. 1: Аналіз мікро- і макроекономічних процесів. – Д.: Біла К.О., 2011. – 108 с. – С. 92-95 (0,2 д.а.).

58. Kravchuk N. Geopolitical measuring of global development asymmetry / N. Kravchuk // Актуальні питання сучасної економічної науки та міжнародних відносин: матеріали регіон. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 25-26 листопада, 2011 р.): у 3 т. – Т. 3: Актуальні питання соціокультурної, зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності країн. – Д.: Біла К.О., 2011. – 111 с. – С. 73-78 (0,2 д.а.).

59. Кравчук Н.Я. Нова реконструкція держави в контексті «провалів глобалізації» / Н.Я. Кравчук // Проблеми формування нової економіки ХХІ століття: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22-23 грудня 2011 р.): у 8 т. – Т. 1: Виклики глобалізації та зміни

парадигми економічного розвитку. – Дніпропетровськ: Біла К.О., 2011. – 112 с. – С. 59-63 (0,2 д.а.).

60. Кравчук Н.Я. Методичний інструментарій емпіричного виміру асиметрій глобального розвитку / Н.Я. Кравчук // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: зб. тез доповідей ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 23-24 лютого 2012 р.). – Ч. І. – Тернопіль: Економічна думка, 2012. – 299 с. – С. 27-30 (0,2 д.а.).

61. Кравчук Н.Я. «Конвергенція – дивергенція» глобального розвитку: нові виклики і фундаментальна невизначеність / Н.Я. Кравчук // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: зб. тез доп. Х Ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 21-23 лютого 2013 р.). – Ч. І. – Тернопіль: Економічна думка, 2013. – 339 с. – С. 57-61 (0,2 д.а.).

62. Кравчук Н.Я. Проблеми корекції глобальних фіскальних розривів і дисбалансів / Н.Я. Кравчук // Наука на постсоветском пространстве: история, перспективы и современность: материалы Междунар. конф. (Донецк, 17 августа 2013 г.). – Донецк: Научно-информационный центр «Знание», 2013. – 122 с. – С. 21-24 (0,2 д.а.).

63. Кравчук Н.Я. Дивергенция геоэкономического пространства: прогнозы и перспективы / Н.Я. Кравчук // Экономическая стратегия развития субъектов макросреды и микросреды в условиях рыночной экономики: материалы XVI Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 27 июля 2013 г.). – Москва: Аналитический центр «Экономика и финансы», 2013. – 76 с. – С. 16-19 (0,2 д.а.).

64. Кравчук Н.Я. Социальные эффекты асимметричности глобального экономического развития / Н.Я. Кравчук // Экономические исследования XXI века: теоретические и практические аспекты научного развития: материалы XI Междунар. науч.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 17 августа 2013 г.). – Санкт-Петербург: Центр экономических исследований, 2013. – 86 с. – С. 24-28 (0,2 д.а.).

65. Кравчук Н.Я. Системні детермінанти сучасних гравітаційних процесів у геоekonomічному просторі / Н.Я. Кравчук, З.О. Луцишин // Трансформація національних моделей економічного розвитку в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20-22 листопада 2013 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. у-т, 2013. – 534 с. – С. 87-88. – 0,2 д.а. (особистий внесок автора: окреслено системні детермінанти глобальної нестабільності у геоekonomічному просторі) (0,1 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Кравчук Н.Я. Фінансові дисбаланси світової економіки в умовах асиметрій глобального розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук зі спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2014.

У дисертаційній роботі науково обґрунтовано економічну природу нерівноваги як імперативу глобального розвитку, розкрито сутність асиметрій і дисбалансів як форм прояву нерівноважного глобального розвитку, запропоновано авторський підхід щодо

концептуальної ідентифікації глобальних фінансових дисбалансів. Розроблено методологічний інструментарій дослідження асиметрій і дисбалансів глобального розвитку, обґрунтовано загальнометодологічні підвалини їхньої функціональної детермінованості й запропоновано концептуально-логічну схему їх аналізу у нерозривному зв'язку і причинно-наслідковій обумовленості.

Розкрито форми прояву та асиметричні ефекти глобальних фінансових дисбалансів. Висвітлено особливості структурного нагромадження диспропорцій у світовій валютній системі та їх вплив на поглиблення глобальних платіжних дисбалансів; сформульовано теоретичні концепти та узагальнено системні детермінанти генерування глобальних фіскальних розривів і дисбалансів в умовах асиметричності геоекономічного простору; висвітлено просторові, функціональні, інституційні та геополітичні ефекти дисбалансу у співвідношенні «заощадження – інвестиції» і виявлено новітні тенденції у розвитку світової торгової економіки.

Окреслено стратегічні вектори фінансової реструктуризації в умовах просторово-часових асиметрій глобального розвитку; обґрунтовано шляхи реформування світової валютної системи у контексті вибору інваріантів глобальної фінансової стабільності; розкрито інституційні засади реструктуризації геофінансового простору та можливості його адаптації до умов нерівноважного глобального розвитку. Узагальнено системні детермінанти структурного накопичення фінансових дисбалансів в Україні та їх асиметричні ефекти; визначено концептуальні засади стратегії адаптації економіки України до нерівноважного геофінансового простору.

Ключові слова: глобальний розвиток, світова економіка, асиметрії глобального розвитку, платіжні дисбаланси, дисбаланс заощаджень та інвестицій, глобальні фінансові дисбаланси, глобальні фіскальні розриви, реконфігурація геофінансового простору, фінансова реструктуризація, адаптаційний синдром.

АННОТАЦІЯ

Кравчук Н.Я. Финансовые дисбалансы мировой экономики в условиях асимметрий глобального развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Тернопольский национальный экономический университет Министерства образования и науки Украины, Тернополь, 2014.

В диссертационной работе научно обоснованы общеметодологические принципы взаимозависимости асимметрий, дисбалансов и неравновесного глобального развития; раскрыта экономическая природа неравновесия в качестве императива глобального развития; освещены сущность асимметрий и дисбалансов как форм проявления неравновесного глобального развития; сформированы теоретические концепты и методологические подходы к концептуальной идентификации глобальных финансовых дисбалансов.

Предложен методологический инструментальный эмпирической проверки гипотезы асимметричности глобального развития и обоснованы исходные методологические доми-

нанты выявления системных детерминант глобальных финансовых дисбалансов как объективной реальности функционирования мировой экономики, обусловленной пространственно-временными асимметриями глобального развития. По результатам кластерного анализа на основе лингвистических переменных установлен парадокс диссимметричности глобального пространства и обнаружены новейшие тенденции структурного смещения баланса сил в мировой экономике и геофинансовом пространстве; обобщены системные детерминанты глобальных финансовых дисбалансов, идентифицированы их характерные признаки и гетерогенность форм проявления. С учетом предпосылок возникновения, генерации и проявления глобальных финансовых дисбалансов предложено различать следующие их типы: дисбалансы первого поколения, обусловленные временным неравновесием платежных балансов отдельных стран, возникающим в результате циклического развития национальных экономик; дисбалансы второго поколения, порождаемые структурными асимметриями глобального развития и рыночными имперфекциями в странах с низкими и средними доходами; дисбалансы третьего поколения, имеющие более глубокую обусловленность фундаментальными причинами, генерируемыми геофинансовым пространством.

Осуществлен эмпирический анализ основных форм проявления глобальных финансовых дисбалансов, в частности: систематизированы особенности структурного накопления диспропорций в мировой валютной системе и раскрыто их влияние на обострение глобальных платежных дисбалансов; обоснованы системные детерминанты глобальных фискальных разрывов и дисбалансов, а также аргументирован асимметричный характер их институциональных и дистрибутивных эффектов в геофинансовом пространстве; обобщены пространственные, функциональные, институциональные и геополитические эффекты дисбаланса в соотношении «сбережения – инвестиции» и очерчены новейшие тенденции в развитии мировой долговой экономики.

Проанализированы асимметричные эффекты глобальных финансовых дисбалансов и обобщены системные измерения реконфигурации геофинансового пространства в условиях неравновесного развития. Очерчены стратегические векторы финансовой реструктуризации в функциональном, пространственном и временном измерениях, а также пути реформирования мировой валютной системы в контексте выбора инвариантов глобальной финансовой стабильности. Обоснованы концепты институционализации регуляторной системы геофинансового пространства в аспектах формирования нового мирового финансового порядка.

Обобщены системные детерминанты накопления финансовых дисбалансов в экономической системе Украины, их асимметричные эффекты и предложена концепция адаптации экономики Украины к условиям неравновесного геофинансового пространства.

Ключевые слова: глобальное развитие, мировая экономика, асимметрии глобального развития, платежные дисбалансы, дисбаланс сбережений и инвестиций, глобальные финансовые дисбалансы, глобальные фискальные разрывы, реконфигурация геофинансового пространства, финансовая реструктуризация, адаптационный синдром.

ANNOTATION

Kravchuk N.Y. Financial Imbalances in the World Economy in Terms of Global Development Asymmetries. – Manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.02 – World Economy and World Economic Relations. – Ternopil National Economic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2014.

This research explores how the economic nature of imbalance as a global development imperative has been scientifically based and how the nature of asymmetries and imbalances as forms of non-equilibrium global development have been developed. The author's approach to the conceptual identification of global financial imbalances is introduced as well. Additionally, methodological tools for the study of global development asymmetries and imbalances have been developed based on general methodological foundations of their functional determinacy, and a conceptual and logical scheme of their analysis in inextricable connection and cause-effect dependence has been suggested.

Forms and asymmetric effects of global financial imbalances have been shown. The peculiarities of structural accumulations of imbalances in the global monetary system and their influence on the exacerbation of global payment imbalances have been elucidated. Theoretical concepts have been conceived, and the systematic determinants of global fiscal abruption and imbalances generation in terms of geo-economic area asymmetry have been formulated. Space, functional, institutional and geo-political effects of imbalance in the ratio "savings - investments" have been eliminated and new tendencies in the world debt economy have been discovered.

Strategic vectors of financial restructuring in terms of spati-temporal global development asymmetries have been outlined, the ways of global monetary system restructuring in the context of global financial balance invariant choice have been based, and the institutional principles of the geo-financial space restructuring and the possibilities of its adaptation to the conditions of non-equilibrium global development have been shown. Systematic determinants of the structural accumulation of financial imbalance in Ukraine and their asymmetric effects have been generalized, and the conceptual principles of adaptation strategy of Ukraine's economy to the non-equilibrium geo-financial space have been determined.

Key words: global development, world economy, global development asymmetry, payment imbalances, savings and investments imbalance, global financial imbalances, global fiscal abruptions, reconfiguration of the geo-financial space, financial restructuring, adaptation syndrome.

Підписано до друку 5.08.2014 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 1,9. Зам. № А02514. Тираж 150 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Львівська, 3, м. Тернопіль, 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua